

# PROIZVODNJA I IZVOZ SREDNJODALMATINSKIH OTOKA U XVIII STOLJEĆU

Šime Perićić

Prošlost nekih srednjodalmatinskih otoka — Brača, Hvara, Visa i Korčule — relativno je dobro poznata, zahvaljujući osobito najnovijim rezultatima istraživanja njihove povijesti.<sup>1</sup> Pri tome su međutim nešto slabije, odnosno više sintetički nego analitički, obrađene njihove privredne i gospodarske prilike u minulom vremenu.<sup>2</sup> A upravo je to bio stvarni, istinski movens života spomenutih srednjodalmatinskih otoka. Dakako, to je nedostatak, jer tako nije moguće sagledati puls i dinamiku gospodarskog života koji je bio osnova njihove bujne, tada stvorene nadgradnje.

Upravo zato valja raditi na tome da se ta praznina koliko-toliko popuni podacima i saznanjima. Ovom prilikom bit će riječi, koliko to dopuštaju dostupni izvori, o poljoprivrednoj proizvodnji, ribolovu, brodogradnji i izvozu viškova tih otoka tijekom XVIII stoljeća, posljednjeg stoljeća mletačke uprave. Razlog tome su i neki pretjerani kvantitativni podaci za te otoke, koje navode pojedinci kada je riječ o navedenim djelatnostima na tim otocima, u to vrijeme. Svrha je ovoga napisa da pokaže prirodne mogućnosti i barem približno stanje proizvodnje nekih poljoprivrednih proizvoda na tim otocima i potom izvoz viškova u druga područja.

## A. PROIZVODNJA POLJOPRIVREDNIH PROIZVODA

Djelomično su točne konstatacije suvremenika i stranih putnika da je neke srednjodalmatinske otoke priroda obdarila mnogim plodovima, odnosno plodoucsnim tlom i klimom, pogodnim podnebljem. To je onda bio dovoljan razlog da se veći dio tamošnjeg življa zanimaio poljoprivredom, dobivajući

---

<sup>1</sup> Dovoljno je spomenuti samo neke radove: Grga Novak, Hvar kroz stoljeća, Zagreb 1960; isti, Vis, Zagreb 1961; Dasen Vrsalović, Povijest otoka Brača, Supetar 1968, te nekoliko svezaka zbornikâ otoka Brača, Korčule i Hvara.

<sup>2</sup> Giuseppe Sabalich, La Dalmazia nei commerci della Serenissima, Zadar 1907, str. 27, 29; Vrsalović, c. d. str. 238—256; G. Novak, Prilike na otoku Visu od XVI do XVIII stoljeća, Anali HI JAZU u Dubrovniku, sv. II, 1953.

na taj način najveći dio sredstava za svakidašnji život. No i pored toga je svaki od spomenutih otoka imao svoje karakteristike, pa ćemo o svakom reći nešto odvojeno.

## I

## BRAČ

Kako je poznato, Bračani su od davnina dobro obrađivali zemlju; bavili se uzgojem vinove loze i maslina, ali i drugim kulturama.<sup>3</sup> Tamošnje vino bilo je jedno od najkvalitetnijih u čitavoj pokrajini, pa zato cijenjeno i izvan njezinih granica.<sup>4</sup> Žita je bilo vrlo malo, jedva za nekoliko mjeseci, te ga je trebalo nabavljati sa strane. Sve to navodilo je tamošnje stanovništvo da u drugoj polovini XVIII stoljeća nastoji zdušno na unapređenju poljoprivredne proizvodnje, kako tvrdi jedan suvremenik.<sup>5</sup> Treba reći također da se pored vina i ulja dobivalo još nešto vune, voska, sira, meda i višanja maraski.

Putnici kroz Dalmaciju u drugoj polovini XVIII st. svakako su pretjerivali kada su govorili o količinama godišnjeg uroda dvaju najvažnijih poljoprivrednih proizvoda toga otoka — vina i ulja. Tvrđilo se, naime, da se vina proizvede oko 180.000 barila, a maslinova ulja više od 800 barila.<sup>6</sup> Već na prvi pogled to su nerealne brojke, osobito onda kada se usporede sa stvarnim količinama. Istina, tamošnji je urod tih proizvoda bio iznimno velik, ali ipak ni blizu tim brojkama. Dosta realnu procjenu proizvodnje i potrošnje nekih

Tablica 1.

Proizvod	Mjera	Količina proizvodnje	Potrošnja	Viškovi	Proizvodnja (Steffaneo)
vino	barilo	80.000	31.000	49.000	100.000
rakija	„	2.000	1.000	1.000	4.000
ulje	„	1.300	860	440	1.800
smokve	libra	76.250	25.650	50.600	60.000
sir	„				18.000
vuna	„				40.000
srđela	barilo				800

<sup>3</sup> Alberto Fortis, *Viaggio in Dalmazia*, vol. II, Venezia 1774, str. 187; Topografia veneta ovvero descrizione dello stato veneto, sv. II, Venecija 1787, str. 269; Sabalich, c. d. str. 27; Vrsalović, c. d. str. 241—243.

<sup>4</sup> G. Novak, *Poljoprivreda na dalmatinskom primorju i otocima u XVIII stoljeću*, *Starine JAZU*, sv. 51, Zagreb 1962, str. 68; Luigi Calvi, *La Dalmazia nel suo commercio nell'Adriatico fino al periodo moderno*, *La Rivista Dalmatica*, VIII, Zadar 1925, sv. I, str. 33.

<sup>5</sup> Novak, *Poljoprivreda na dalmatinskom primorju*, str. 69, 100. Treba reći da se hvarsko i bračko plemstvo, kako tvrde suvremenici, nije libilo obrađivanja zemlje i mornarskog posla (G. Novak, *Dalmacija godine 1775/6. gledana očima jednog suvremenika*, *Starine*, sv. 49, Zagreb 1959, str. 57—58).

<sup>6</sup> Topografia veneta, sv. II, str. 270; Vrsalović, c. d. str. 243; G. Novak, *Povijest Splita*, knj. II, Split 1961, str. 197—198.

poljoprivrednih plodova otoka Brača podnijela je vlastima u Zadru lokalna vlast u Supetru, 5. siječnja 1798. godine.<sup>7</sup> Nešto kasnije je slično postupio, odnosno procijenio količine proizvoda, tadašnji dvorski savjetnik u Beču Francesco Maria di Carnea Steffaneo.<sup>8</sup> Te približne brojke, procjene uroda i potrošnje od 5. siječnja 1798. god. izgledale su kako pokazuje tablica 1. Radi usporedbe proizvodnje na kraju su pridodati podaci prema Steffaneu, koji su nešto opsežniji jer daju još i količine sira, vune i srdela.

Kao što je ranije rečeno, to su približni podaci, procjene koje nisu sasvim točne. Inače ne bi bilo tolike razlike u procjeni uroda vina i rakije. Čini se da je pouzdanija procjena lokalnih vlasti. Analiza sačuvanih arhivskih izvora godišnjih popisa vina, rakije i maslinova ulja daje opet drugačije rezultate. Doduše, vlasnici-proizvođači su tim proizvodima znali krijumčariti, a isto tako utajivati zbog naplate desetine i drugih nameta, pa su zato i ove brojke relativne i nepouzdana. Svakako su one bile veće, barem za 10—20%. Kako izgleda, samo je 1786. i 1789. godine grožđe urodilo u iznimnim količinama. I prije i poslije toga urod je bio, kako će se vidjeti, mnogo slabiji. Prema podacima iz prve ruke o prijavi vina posljednjih godina XVIII stoljeća, jematve su dale ove rezultate:

Tablica 2.

Godina	Proizvod (barila)		
	vino	rakija	ocat
1773.	46.302	98	—
1785.	66.709	925	—
1786.	90.526	1.495	—
1787.	49.062	623	20
1788.	36.929	354	258
1789.	84.175	1.260	40
1790.	49.171	788	10
1791.	40.160	546	—
1792.	35.132	335	25
1795.	24.132	545	—
1796.	24.262	705	—

Kako se vidi osobito su podbacile 1795. i 1796. godina, kada je urod tih plodova bio tako slab da nije bio dovoljan za potrebe stanovništva, pa se manjak morao podmirivati nabavom izvan otoka. Međutim, to su bili, čini se, iznimni slučajevi.

Primjera radi daje se ovdje prikaz dobivenog vina i rakije prema selima 1789. godine, kada je jematva bila iznad prosjeka. To je također na temelju prijava tih proizvoda;<sup>9</sup> nije uvijek označeno točno mjesto proizvodnje, pa je moguća neznatna netočnost brojki za pojedino mjesto:

<sup>7</sup> *Historijski arhiv u Zadru (HAZd), Spisi Dvorske komisije, svež. XII, br. 2969*

<sup>8</sup> Dinko Foretić, *Tabella enciclopedica del Regno di Dalmazia, Radovi IJAZU u Zadru, sv. X, Zadar 1963, tabela*

<sup>9</sup> *HAZd, Arhiv Brača, kutija 178, sveščić 23, list 18—30*

Tablica 3.

Mjesto	Vino	Rakija	Mjesto	Vino	Rakija
	barila			barila	
Supetar	9.950	278	Prasnice	1.670	—
Pučišće	7.563	50	Bol	5.062	30
Sutivan	7.550	207	Dragavoda	300	—
Milna	5.980	118	Sumartin	520	—
Nerežišće	9.830	285	Splitska	1.880	65
Škrip	3.140	48	Blaca	800	30
Mirce	1.230	6	Bobovišće	1.250	40
Dol	5.370	88	Dračevica	1.690	8
Humac D. i G.	5.200	125	Povlje	1.130	—
Murvica	680	—			

Tablica pokazuje da su tada najvinorodnija bila primorska područja, otoka, te Nerežišće, ali isto tako da su sva mjesta njegovala tu kulturu. Slično pokazuju i podaci iz 1685. godine.

Maslinarstvo je zaostajalo za vinogradarstvom. Nikako ne može stajati tvrdnja da je na otoku bilo tako mnogo, čak 500.000 stabala maslina; to bi se moglo odnositi jedino na poznije vrijeme. Prijave proizvodnje maslinova ulja vrlo su štire i često fragmentarne. Iz njih se stječe dojam o vrlo slabom urodu maslina u drugoj polovini XVIII stoljeća. Tako je 1789. god. prijavljeno 486, god. 1793. 102, god. 1795. 955, a 1796. god. samo 160 barila maslinova ulja.<sup>10</sup> Međutim, ako se uzme u obzir činjenica da je upravo tada u Veneciju i mletačku Istru bilo izvoženo godišnje na desetine tisuća kilograma crnih, posoljenih bračkih maslina, onda su spomenuti popisi bili blizu realnosti, odnosno da se proizvodnja kretala nešto iznad tisuće barila ulja. Tada je otok raspolagao s preko 100 torkula, mlinova za meljavu maslina,<sup>11</sup> što znači da je za njima postojala velika potreba, čak bi se moglo reći prekomjerna. Kada je pak urod maslina na otoku bio iznimno slab, onda se nešto ulja pravilo od bilja, leće, kako to spominje opat Fortis 1774. godine.<sup>12</sup>

Jedan od važnijih poljoprivrednih plodova Brača bile su tada suhe smokve. Suvremenici iznose da je njihov godišnji urod iznosio oko 70.000 libri. odnosno oko 30.000 kg.<sup>13</sup> Na žalost, nema posebnih popisa toga ploda; samo je rijetko uz vino i rakiju zabilježen prinos smokava nekog bračkog posjednika, ali se tu radilo o neznatnim količinama u usporedbi s navedenim procjenama. Zato treba vjerovati tim podacima, jer, kako će se vidjeti, količine izvoza su daleko premašivale zabilježene količine smokava. Slično se događalo i s višnjom-maraskom, za koju nema pouzdanih kvantitativnih

<sup>10</sup> HAZd, *Arhiv Brača*, kut. 187, sveš. 19 — Libro notificazioni oglii, 1.1—3; kut. 192, sveš. 3 — Notificazioni oglio, 1.1—10; kut. 180, sveš. 23 — Notificazioni d'Oglio, 1.1—8

<sup>11</sup> Sabalich, c. d. str. 48; Danica Božić-Bužančić, Dvije anagrafske tabele za područje Dalmacije iz druge polovice 18. stoljeća, *Arhivski vjesnik*, sv. XI—XII, Zagreb 1968/69, tabele

<sup>12</sup> Fortis, c. d. sv. II, 187

<sup>13</sup> HAZd, Spisi Dvorske komisije, svež. XII, br. 2969; Foretić, c. d. tabela

podataka, dok izvoz pokazuje da je njezin urod na otoku bio dosta velik, barem za posljednji period XVIII stoljeća.

Brač tada nije imao prostranih njiva, ali je ipak dobivao stanovite količine žitarica koje su bile dovoljne samo za 2—3 mjeseca.<sup>14</sup> Stoga su se neophodne količine toga prehrambenog proizvoda nabavljale u dalmatinskim lukama — Splitu, Makarskoj, Šibeniku i drugdje, ponekad na tisuće kvarti raznog žita.

Stočarstvo Brača nije tada bilo na osobitoj visini. Godine 1771. je na otoku bilo 8.177 glava sitne stoke, deset godina kasnije taj je broj spao na 3.401, a 1798. na ciglih 1.500 glava.<sup>15</sup> Druga vrsta stoke bila je gotovo neznatna. Od ovaca se dobivala vuna, sir i loj. Njihova kvaliteta dotle nije bila bogzna kakva, pa je tamošnji plemić Ivelio u sedmom desetljeću XVIII stoljeća dopremao na Brač strane pasmine ovaca radi križanja i uzgoja.<sup>16</sup> Prema podacima iz 1798. god. loja je na otoku bilo godišnje 10.000, a sira 18.000 libri,<sup>17</sup> što je svakako pretjerana procjena s obzirom na tadašnji broj ovaca. Gotovo sva količina tih proizvoda trošila se na otoku, dok je tek neznatni višak povremeno prodavan izvan otoka.

Brač je od davnina bio poznat po bogatim, prostranim šumama,<sup>18</sup> pa je dugo vremena drvo za loženje bilo jedan od izvora za održavanje egzistencije njegova življa. Prilične količine drva izvožene su do sredine XVIII stoljeća uglavnom u Veneciju. Za potrebe osvjetljavanja pri noćnom ribarenju prodavale su se stanovite količine smreke i pinije po samoj pokrajini.<sup>19</sup> Tijekom vremena bračke šume, privatne i javne, bile su gotovo uništene, pa je generalni providur pokrajine Anzolo Memo 12. studenog 1787. godine zabranio sječu šuma. Time je bio samo privremeno spriječen izvoz drva u Veneciju, koji je bio moguć isključivo uz posebnu dozvolu pokrajinske vlasti.<sup>20</sup> Nadalje, bračke su šume omogućavale uzgoj pčela i dobivanje meda, koji se po kvaliteti takmičio s medom sa Šolte.<sup>21</sup> Taj je med uglavnom prodavan u Veneciji, a tek manjim dijelom trošen na otoku.

Žitelji obalnog područja otoka bavili su se, naravno, ribarstvom, ali ipak ne u tolikoj mjeri koliko npr. Hvarani ili Višani.<sup>22</sup> Brački ulov ribe se u prvom redu trošio na otoku, dok su samo povremeno mali viškovi izvoženi u Veneciju ili na suprotnu, talijansku obalu. U sedmom desetljeću XVIII stoljeća na Braču je soljeno godišnje od 76.000 do 95.000 srdela, a najmanje

<sup>14</sup> Topografia veneta. str. 269; Novak, Poljoprivreda na dalmatinskom primorju str. 67

<sup>15</sup> Foretić, c. d. tabela; D. Božić-Bužančić, c. d. tabele

<sup>16</sup> Fortis, c. d. sv. II, 187

<sup>17</sup> Foretić, c. d. tabela

<sup>18</sup> Topografia veneta, sv. II, str. 270

<sup>19</sup> Isto, str. 273; A. Fortis, c. d. sv. II, 185

<sup>20</sup> *Naučna biblioteka u Zadru*, Ms br. 621 — Leggi forestali ed agrarie, sv. XIII, 1.43—44; *Hazd*, Spisi generalnog providura Anzola Mema (1787—1789) knj. III, 1.34

<sup>21</sup> Fortis, c. d. II, 187; G. Sabalich, c. d. str. 50; Vrsalović, c. d. str. 243, 244

<sup>22</sup> Fortis, c. d. II, 187

još toliko potrošeno.<sup>23</sup> Jedan dio svježe ili soljene ribe je krijumčaren u Pugliu.

Konačno, Bračani su se i tada bavili rezanjem kamena, a pred sam konac toga stoljeća i kovanjem nekih rudača, koje su također izvezili.

## II

### HVAR I VIS

Ne raspolažemo točnim, detaljnim podacima o poljoprivrednoj proizvodnji otokâ Hvara i Visa u XVIII stoljeću. Zato ćemo se poslužiti podacima iz samog kraja toga stoljeća, koji su samo približni.

Službeni podaci iz sredine XVIII st. govore da je na tim otocima nedostajalo poljoprivrednih proizvoda, osim vina. Ipak je njihov živalj bio orijentiran isključivo na poljoprivredu i ribarstvo. Za Hvar opat Fortis kaže da je »bogat raznim vrstama proizvoda«. <sup>24</sup> Osnovni plodovi tih otoka bili su vino, ulje, bajami, rogač i med, <sup>25</sup> dok je žita bilo vrlo malo. Na Visu se uzgajala vinova loza, te nešto južnog voća i žita. Poljoprivredom su se više bavili mještani Visa, dok su stanovnici Komiže bili uglavnom okrenuti ribarstvu. <sup>26</sup> Na čitavom otoku obrađivano je samo 3/10 obradivog tla, pa je žita bilo jedva za tri mjeseca. Višani se nisu bavili dovoljno maslinarstvom, pa su zato ulje nabavljali od svojih susjeda, a u slučajevima nerodice maslina to su činili u Pugli. <sup>27</sup>

Prema približnoj procjeni dobrog poznavaoća tadašnjih prilika tih otoka proizvodnja odnosno potrošnja krajem XVIII st. izgledala je kako pokazuje tablica 4. <sup>28</sup> I ovdje su na kraju radi usporedbe dodani podaci iz spomenute Steffaneove tablice. Iz izloženih podataka se vidi da je očita razlika u procjeni količina dobivanja vina i rogača. Zato se može pretpostaviti da je realna količina uroda bila oko 100.000 barila vina i 85.000 libri rogača. Ujedno su ti proizvodi predstavljali najvažnije izvozne artikle tih otoka.

Pored spomenutoga su Hvarani od 1740. godine započeli uzgajati pčele i proizvoditi med, vosak i ružmarinovo ulje. Prosječna godišnja proizvodnja ružmarinova ulja bila je oko 30 barila, meda oko 80, a voska nekoliko stotina libri. <sup>29</sup> Veći dio tih proizvoda nalazio je prođu izvan pokrajine.

Stanovnici otokâ Hvara i Visa bavili su se ribarstvom, možda najviše na čitavom Jadranu. Višani su znali u jednoj noći uloviti i do 150.000 srdela.

<sup>23</sup> Josip Basioli, Proizvodnja i promet usoljene ribe na istočnim obalama Jadrana kroz vjekove, *Pomorski zbornik*, knj. 10, Rijeka 1972, str. 219

<sup>24</sup> Fortis, c. d. II, 185, 180

<sup>25</sup> Isto, 180

<sup>26</sup> Isto, 266; Novak, Vis, str. 132—133; isti, Poljoprivreda na dalmatinskom primorju, str. 67

<sup>27</sup> Sabalich, c. d. str. 49; L. Calvi, c. d. str. 33; Novak, Prilike na otoku Visu, str. 159—160

<sup>28</sup> HAZd, Spisi Dvorske komisije, svež. XII, br. 3357

<sup>29</sup> Sabalich, c. d. str. 51—52; NBZ, Ms br. 221 — Per la quinta esenza.

Tablica 4.

Proizvod	Mjera	Količina proizvodnje	Količina potrošnje	Viškovi	Količine po Steffaneu
vino	barilo	130.000	52.000	78.000	70.000
rakija	„	16.000	1.000	15.000	15.000
ulje	„	800	—	—	1.500
suhe smokve	libra	30.000	15.000	15.000	25.000
rogač	„	100.000	30.000	70.000	70.000
žito	m. star	1.285	39.000	—	—
suha riba	1000 komada	4.550	1.000	3.550	3.000 bar.
sira	libra	—	—	—	8.000
ružmarinovo ulje	barilo	—	—	30	30

Kako često nisu mogli sve viškove na vrijeme posoliti, to se onda događalo da im propadnu velike količine ulovljene ribe, što je značilo čisti gubitak.<sup>30</sup> Zbog teških nepravilnosti nisu ulovljenu ribu prodavali u Veneciji, već najčešće na suprotnoj jadranskoj obali i Jonskim otocima.<sup>31</sup> Puljezi su znali sami dolaziti i ovdje kupovati ribu, često na kredit, a katkad plaćanjem unaprijed.<sup>32</sup> Samo su Višani tada prodavali ponekad i do 14.000 barila razne ribe godišnje,<sup>33</sup> što je državnoj blagajni donosilo veliku korist u obliku dacija.

Poznat je pokušaj da se na Visu od borova pravi španjolska smola, ali taj pokušaj nije uspio.<sup>34</sup> Međutim, na Visu se gotovo kroz čitavo XVIII stoljeće kopao jedan mineral, zvan *saldame*, koji se koristio u muranskoj proizvodnji stakla.<sup>35</sup> Na žalost, ta djelatnost nije donosila gotovo nikakvu korist tamošnjem stanovništvu.

### III

#### KORČULA

Otok Korčula relativno je bogat darovima prirode. Kroz prošlost je, čini se, najvažnije zanimanje njegova življa bilo vinogradarstvo, koje je pored brodogradnje davalo glavna sredstva za život otočnom stanovništvu. Nadalje, Korčula je obilovala šumama, kojih je drvo korišteno za domaću brodogradnju i loženje na otoku, u pokrajini i Veneciji.<sup>36</sup> Nešto je borova tada kori-

<sup>30</sup> Fortis, c. d. II, 167—168

<sup>31</sup> Isto, 169, 181; Topografia veneta, str. 266—267; G. Novak, Vis, 152

<sup>32</sup> Calvi, c. d. str. 34; Novak, Vis, str. 133

<sup>33</sup> Sabalich, c. d. str. 22; Calvi, c. d. str. 33

<sup>34</sup> Novak, Prilike na otoku Visu, str. 160; isti, Vis, 134

<sup>35</sup> HAZd, Spisi gen. prov. M. A. Cavallija (1738—1741), knj. IV, 1.5—6; Spisi gen. prov. A. Dieda (1790—1792), svež. II, poz. I, br. 71

<sup>36</sup> Topografia veneta, II, 248—249; Sabalich, c. d. str. 10; G. Novak, Poljoprivreda na dalmatinskom primorju, str. 65

šteno za dobivanje smole, koju su pravili sami otočani, ponekad u stotinu smolara (pegolare).<sup>37</sup>

Nemamo, na žalost, ni za Korčulu, kao ni za Hvar i Vis, više podataka o poljoprivrednoj proizvodnji u XVIII stoljeću. Nešto malo tih podataka posjedujemo iz sredine i kraja toga stoljeća, ali opet samo za neke proizvode; ovi noviji podaci su, dakako, približni, ali ipak korisni.

Prema tim podacima glavni su proizvodi Korčule tada bili vino, rakija i maslinovo ulje. Kao i ranije, i ovdje će biti izloženi najprije podaci iz početka 1798. god., a zatim podaci prema Steffaneu:<sup>38</sup>

Tablica 5.

Proizvod	Mjera	Količina	Potrošnja	Višak	Proizvodnja po Steffaneu
vino	barilo	60.000	23.420	36.580	40.000
ulje	„	3.000	2.000	1.000	1.500
rakija	„	4.000	1.000	3.000	3.000
drvo	kara				25.000

I ovdje su, dakle, velike razlike u procjeni proizvodnje toga otoka. Svakako je vladin izvjestitelj bio bolje obaviješten, jer je već odavno bio na licu mjesta. No uzet ćemo da se godišnja proizvodnja vina kretala oko 50.000 barila,<sup>39</sup> maslinova ulja 2.000—2.500, a rakije oko 3.500 barila; ako se pretpostavi da je za potrebe tamošnjeg življa trebalo zaista onoliko koliko je naveo predstavnik lokalne vlasti u Korčuli, onda bi to moglo značiti da je za prodaju ostajalo u prosjeku godišnje oko 25.000 barila vina, nekoliko stotina barila ulja i 2.500 barila rakije, što je predstavljalo prilično veliku ponudu dobara.

Raspoložemo samo nekim izvornim podacima o tadašnjoj proizvodnji maslinova ulja na Korčuli. Naime, god. 1770/71. je na otoku dobiveno samo oko 550 barila ulja, što je bilo nedovoljno za njegovo stanovništvo (non è sufficiente agl' abitanti dell'Isola).<sup>40</sup> Desetak godina kasnije, 1781/82, na otoku je prijavljeno vlastima 1.297, a od toga potrošeno 854 barila ulja. Prema tome su za prodaju ostala samo 443 barila,<sup>41</sup> koje su prodavala dva mjesna trgovca uljem (mercadanti terrieri). Po mjestima otoka to je izgledalo ovako:

<sup>37</sup> Novak, Poljoprivreda na dalmatinskom primorju, str. 65. — One su bile najviše prakticirane početkom XVIII stoljeća (*HAZd, Arhiv Korčule*, kut. 311, svež. 557, 1.141—189 (1—49)).

<sup>38</sup> Foretić, c. d. tabela

<sup>39</sup> Vjerojatno se tada na Korčuli i susjednim joj otocima upotrebljavao venecijanski baril sa 6 »sića«, odnosno oko 64 litre zapremine (Bruno Ungarov, Stare mjere u Dalmaciji, *Geodetski list*, br. 10—12, Zagreb 1951, str. 231). Treba, međutim, reći da je bilo slučajeva nedovoljnog uroda grožđa na otoku. Tako je npr. 1778. god. jematva bila tako slaba da je grad Korčula morao u nekim selima otoka nabaviti 1.450 barila vina za vlastitu potrošnju (*HAZd, Arhiv Korčule*, kut. 392, svež. 734, 1.129; kut. 399, svež. 748, 1.5). Spomenut ćemo i to da je 1685. god. otok Korčula dobivao samo 23.467 barila vina (*HAZd, Spisi gen. prov. Pietra Valiera* (1685—1687), knj. I, 1.268—273).

<sup>40</sup> *HAZd, Arhiv Korčule*, kut. 392, svež. 734, 1.129, Korčula, 18. VII 1771.

<sup>41</sup> Isto, kut. 401, svež. 756, 1.121

Tablica 6.

Mjesto	Proizvodnja	Potrošnja
Korčula	74	44
Blato	1.100	600
Žrnova	61	100
Pupnat	20	30
Lubarda	3	20
Smrće	35	40
Rošće	4	20

Glavni proizvođač ulja na otoku bilo je Blato, koje je imalo čak 500 barila ulja viška, dok su sva ostala naselja morala za vlastite potrebe nabavljati u Blatu stanovitu količinu toga prehrambenog proizvoda. Prema tome je, sudeći po navedenom podatku, malena količina ulja ostajala za izvoz izvan samog otoka, u Veneciju i drugamo.

Otok je dobivao žita samo za nekoliko mjeseci<sup>41a</sup> pa je manjkove morao namicati iz Bosne ili Albanije. Korčula je međutim više od ostalih srednjodalmatinskih otoka bila obdarena šumama, drvom. Jedan dio drva iskorištavan je za domaću brodogradnju, dok se ostatak prodavao pokrajini i Veneciji za loženje i lov srdela. Barun Steffaneo iznosi da se godišnje sjeklo i trošilo čak 25.000 kara drva za loženje,<sup>42</sup> da bi se za prodanu borovinu dobilo godišnje 12.000 fiorina. Značajan dio proizvodnje drva Korčulani su trošili za brodogradnju, izrađujući na stotine raznih vrsta malih brodova za brodare mletačke Dalmacije, Boke, pa čak glavnog grada, Ancone i Hrvatskog primorja.<sup>43</sup> Pored toga, oni su uveliko pravili borovu smolu u bezbroj smolara, a isto su se tako bavili obradom tamošnjeg dobrog kamena i onda te proizvode izvozili u Mletačku Republiku i izvan nje. No to im je, na žalost, donosilo neznatne novčane prihode.

Nije točno poznato koliki je bio prosječan godišnji ulov ribe Korčulana, ali je svakako bio mnogo manji nego na Hvaru ili Visu, što znači ujedno da su bili tamo i manji viškovi namijenjeni izvozu.

## B. IZVOZ

Iz izloženih podataka se vidi da su spomenuti srednjodalmatinski otoci raspolagali priličnim viškovima nekih poljoprivrednih proizvoda, osobito vina i rakije, tijekom čitavog XVIII stoljeća. Isto tako su ribolov i neka prirodna bogatstva omogućavali prodaju i izvoz, jer ih nije moglo potrošiti otočno

<sup>41a</sup> Topografia veneta, I, 249

<sup>42</sup> Foretić, c. d. tabela

<sup>43</sup> O korčulanskoj brodogradnji u prošlosti dosta je napisano, pa ovdje nije potrebno o tome govoriti. No treba ipak reći da su tada (1779) na Korčuli za Bokelje građeni i veći brodovi — od trabakula do nave od 55 stopa dužine (*HAZd, Arhiv Korčule*, kut. 399, svež, 748, 1.16—20).

stanovništvo. Sve je to davalo priliku otočanima da stanoviti dio viškova poljoprivredne proizvodnje, šumarstva, ribolova i drugih djelatnosti ponude tržištu izvan svoga užeg područja — Dalmaciji i sredozemnom bazenu, odnosno njegovu evropskom obalnom pojasu. Koliki je taj izvoz bio, točnije, koji su njegovi smjerovi tada bili i kakvi su bili kvalitativno-kvantitativni odnosi bit će prikazano na temelju analize sačuvanih dozvola za izvoz i drugih privrednih izvora iz navedenog perioda.

## I

### BRAČ

Blagodatima i sklonostima prirode Bračani su širokogrudno pridružili svoju marljivost i trgovačko umijeće. Kako reče opat Fortis, bili su »marljiv i trgovački narod« (la gente industriosa e commerciante),<sup>44</sup> što je upravo tada došlo do osobita izražaja, jer je osamnaesto stoljeće bilo vrijeme procvata cjelokupne bračke djelatnosti, pa time i općeg standarda tamošnjeg življa. Taj se izvoz u prvoj polovini XVIII st. odnosio u prvom redu na vino, te nešto na drvo za loženje, sir, vosak i med; sve je to odlazilo uglavnom u Veneciju ili na susjedno dalmatinsko kopno.<sup>45</sup>

Međutim, još 1625. god. bio je dopušten Bračanima slobodan izvoz viškova vina, a zajedno s ostalim srednjodalmatinskim otocima Brač je taj privilegij zadržao i u slijedećem stoljeću.<sup>46</sup> To je vrijedilo samo za vlastite viškove toga proizvoda, ali ne i za kupljeno vino, makar ono bilo s tih otoka. Slično je bilo i s drvom za loženje i nekim drugim poljoprivrednim proizvodima tog otoka. Bračani su viškove svoje robe prodavali i izvozili izvan otoka, u nekoliko osnovnih pravaca — mletačku Dalmaciju, Boku, Veneciju i drugdje po Jadranu i Jonskom moru.

I/1. M l e t a č k a D a l m a c i j a. Kroz čitavo XVIII st. Bračani su razvozili svoju ili tuđu robu po području tzv. mletačke Dalmacije. Od njihove robe na prvom je mjestu bilo vino. U početku je najveći dio vina odlazio u Zadar i Novigrad, da bi kasnije ulogu uvoznika preuzeli Kvarnerski otoci. Prema tome, to je vino nalazilo prođu na nevinorodnom dijelu mletačke Dalmacije. Godišnje je u tom smjeru odlazilo i do nekoliko tisuća barila toga proizvoda, koji se tamo, čini se, iznimno mnogo trošio. Najprije su pošiljke bile vrlo malene, po nekoliko desetina barila. Samo rijetko je odjednom tamo odlazilo na stotine barila, tek negdje od petog desetljeća XVIII stoljeća.<sup>47</sup>

Početkom druge polovine XVIII st. izvoz bračkog vina u Zadar i na Kvarnerske otoke brzo je rastao, dostižući ponekad količinu od preko 12.000

<sup>44</sup> Fortis, c. d. II, 185

<sup>45</sup> *Archivio di Stato in Venezia*, Inquisitori di stato, busta 287 — Del Commercio, Brač, 6. V 1754.

<sup>46</sup> Sabalich, c. d. str. 28—30, 132

<sup>47</sup> *HAZd, Arhiv Brača*, kut. 59, svež. 79 — Licenze d'Estrazion de'Vini, 1.4; kut. 78 — Bollette per estrazion de vini e legna, 1.2, 32—33, 35, 41, 55

barila godišnje, kako je to bilo npr. 1769. godine.<sup>48</sup> Neko vrijeme ta je količina opadala, da bi se 1774. god. popela opet na više od 16.500 barila. Tada se također prilično vina odvozi u susjedni Split, ali isto tako i u Šibenik, Poljica, Trogir, Makarsku i drugamo, zapravo u godinama kada je u tim mjestima jemstva podbacila.<sup>49</sup> Također je u Split odlazilo nešto svježeg grožđa i mošta, uglavnom na račun tamošnjih feudalnih gospodara Brača, koji su bili vlasnici vinograda (Capogrosso, Alberti i dr.). Kasnije je izvoz bračkog vina na to područje bio promjenljiv, valjda prema količinama jemstve odnosno godine. Tada su pak zabilježeni slučajevi izvoza manjih količina vina na susjedne otoke — Hvar, Korčulu i Vis, vjerojatno zbog tamošnjeg manjka vina. Prosječan godišnji izvoz kretao se tada oko 10.000 barila, dok je 1790. god. zabilježeno rekordnih 17.375 barila.<sup>50</sup> Dinamiku toga izvoza najbolje pokazuju statistički podaci, premda nisu uvijek potpuni (tablica 7). Treba reći da je tada najviše vina, gotovo 80<sup>0</sup>/<sub>0</sub> izvoza u mletačku Dalmaciju, odlazilo upravo na Kvarnerske otoke, nevinorodno područje pokrajine.

Pored vina Brač je pokrajini nudio i vinske derivate — rakiju i ocat. Međutim to nisu bile značajne količine. Radilo se, naime, najčešće o nekoliko desetina barila tih proizvoda godišnje; i oni su najviše odlazili na Kvarnerske otoke, a manje drugamo po pokrajini. Vrlo rijetko je godišnje izvoženo tamo po nekoliko stotina barila octa i rakije.<sup>51</sup> Rakija je bila, čini se, u većoj cijeni, valjda i zato što je taj otok raspolagao nešto većim količinama viškova toga proizvoda. Ta konstatacija proizlazi iz još nekih indicija.

Premda je sam oskudijevao žitom, Brač je u prvoj polovini XVIII stoljeća ponekad prodavao Kvarnerskim otocima stanovite količine tih živežnih namirnica, kako je to bilo učinjeno 1712. i 1746. godine.<sup>52</sup> Vjerojatno se tu radilo o iznimnim ljetinama ili pak tranzitu tuđeg, turskog žita, što su tada činili i Korčulani. Isto tako su upravo tamo odlazile male količine sušenih smokava i crnih maslina, odnosno ulja. Smokve su dapače ponekad izvožene i u Trogir i Split. U drugoj polovini tog stoljeća izvozilo se i po nekoliko desetina tisuća kilograma, kako je to bilo 1780. i 1789. godine.<sup>53</sup> Nadalje, Brač je u to doba prodavao i male količine maslina (1788 — 10.000 libri),<sup>54</sup> sira,<sup>55</sup> meda<sup>56</sup> i sirova voska.<sup>57</sup> Zadarskoj proizvodnji likera osiguravane su

<sup>48</sup> HAZd, *Arhiv Brača*, kut. 128, sveš. 3. — Nije poznato odakle je Sabalich dobio podatak da je s Brača 1759. god. izvezeno samo 779 barila vina (c. d. str. 32).

<sup>49</sup> Isto, kut. 136, sveš. 11, 1.36, 51; kut. 149, sveš. 1, 1.14, 16; kut. 158, sveš. 3, 1.11, 56

<sup>50</sup> Isto, kut. 181, sveš. 27 — Licenze

<sup>51</sup> Isto, kut. 118, sveš. 2 — Licenze vini, 1.20, 22; kut. 128, sveš. 3 — Licenze de vini ed altro, 1.38; kut. 136, sveš. 11 — Licenze vini 1.11, 14, 16; kut. 158, sveš. 3; kut. 178, sveš. 20, 1.55, 58

<sup>52</sup> Isto, kut. 38, sveš. 58, 1.34; kut. 89, sveš. 11

<sup>53</sup> Isto, kut. 136, sveš. 11, 1.4; kut. 158, sveš. 3, 1.9; kut. 178, sveš. 20, 1.63, 65

<sup>54</sup> Isto, kut. 178, sveš. 20, 1.46

<sup>55</sup> Isto, kut. 181, 1.51

<sup>56</sup> Isto, 1.58

<sup>57</sup> Isto, kut. 178, sveš. 20, 1.37; kut. 181, sveš. 27, 1.3

stanovite količine odlične kvalitete višnje-maraske, ali je to činjeno samo povremeno (1790 — 4.500 libri).<sup>58</sup> Od drugih proizvoda Brač je pak pokrajini još nudio nešto drva za loženje,<sup>59</sup> ovčjih koža,<sup>60</sup> loja i vinskog taloga (grippola).

Bilo je slučajeva da su brački brodari u pokrajinu izvezili neko strano platno, valjda tella carnizza, što su ga prethodno tamo dovozili venecijanski brodari-trgovci. osobito krajem prve polovine XVIII stoljeća.<sup>61</sup> Slično se događalo s još nekom stranom robom, ali se tu radilo o zaista neznatnim količinama, tako da ih nije vrijedno spominjati. Tablica 7. prikazuje statističke podatke o izvozu važnijih poljoprivrednih proizvoda Brača. U njoj nisu predočene neznatne količine maslinova ulja, crnih maslina, višnje-maraske, sira, meda, voska, kože, soljene ribe i drugih artikala jer je njihov izvoz, kako je već rečeno, bio povremen i u malim količinama. No tablica pokazuje veći izvoz tih proizvoda u drugoj nego u prvoj polovini XVIII stoljeća, što bi se moglo tumačiti dvojako: ili je tada bila veća proizvodnja tih proizvoda na otoku ili pak slabija u ostalom dijelu pokrajine.

Tablica 7.

Godina	Vino bar.	Ocat bar.	Rakija bar.	Smokve lib.
1711.				
od 21. V	2.216	—	—	—
1732.	1.773	—	—	—
1733.	3.795	—	—	—
1740.	3.013	—	—	—
1741.	2.365	—	—	—
1746.	8.996	—	—	2.300
1747.	13.612	—	—	—
1767.	10.650	165	16	—
1768.	7.942	20	—	—
1769.	12.425	10	28	—
1770.	7.619	5	98	—
1771.	5.132	—	117	—
1772.	9.553	30	280	2.000
1773.	14.805	15	345	—
1774.	16.775	10	83	—
1778.	6.244	4	141	1.000
1779.	8.029	—	99	16.000
1781.	11.752	—	171	—
1782.	6.401	—	122	—
1783.	9.366	—	92	—
1788.	10.359	171	149	2.700
1789.	12.909	140	103	14.000
1790.	17.375	—	79	—
1791.	11.779	—	97	—
1792.	7.428	—	38	—
1794.	11.719	—	87	6.000

<sup>58</sup> Isto, kut. 181, sveš. 20, 1.3

<sup>59</sup> Isto, kut. 178, sveš. 20, 1.50

<sup>60</sup> Isto, kut. 136, sveš. 11, 1.30; kut. 158, sveš. 3, 1.15

<sup>61</sup> Isto, kut. 78, sveš. 103, 1.6

I/2. B o k a k o t o r s k a. Nije točno poznato kada je počela ta djelatnost, ali već početkom XVIII st. bilježimo prilične količine vina koje su s Brača otpremane u Boku kotorsku, uglavnom u njezino upravno središte — Kotor.<sup>62</sup> Tada je tamo od bračkih proizvoda odlazilo samo vino. Tako je bilo sve do kraja prve polovine XVIII stoljeća, kada je godišnji izvoz na tamošnje tržište znao doseći nekoliko tisuća barila (1740, 1747). Već tada se odjednom izvozilo i po nekoliko stotina barila toga artikla.<sup>63</sup> Jedan dio tadašnjeg izvoza vina odlazio je u Budvu. Isto tako su tamo u to vrijeme bile izvožene i malene količine rakije, ali samo povremeno.

U šestom i sedmom desetljeću XVIII stoljeća količine bračkog izvoza vina bile su znatno veće. Tako je 1770. god. tamo izvezeno 8.070, a slijedeće godine 6.835 barila vina.<sup>64</sup> Gotovo su sve pošiljke iznosile po nekoliko stotina barila, a jedna je u ožujku 1771. god. iznosila čak 1.040 barila.<sup>65</sup> Tada su također tamo odvožene i neznatne količine octa.<sup>66</sup> Kasnije su, sve do kraja mletačke uprave, izvožene količine vina opadale, krećući se od nekoliko stotina do tisuće barila godišnje. Bilo je pak slučajeva da tog izvoza uopće nije bilo ili je količina prelazila 1.000 barila, što je značilo stalno variranje.

Ti su proizvodi bili namijenjeni prvenstveno potrošnji tamošnjeg življa. Jedino je u slučajevima koncentracije mletačke vojske u Boki vino samo dijelom bilo namijenjeno potrebama vojske, kako je to bilo 1787. i 1788. godine.<sup>67</sup> Kuriozitet radi treba spomenuti da je početkom 1793. god. u Boku izvezeno 24 barila likera (liquori),<sup>68</sup> premda nije poznato o kakvom je artiklu zapravo riječ, jer Brač tada nije proizvodio likere.

I/3. V e n e c i j a i t e r r a f e r m a. Neki stari pisci tvrde da je izvoz vina iz Dalmacije u Veneciju u prvoj polovini XVIII st. bio prekomjeran,<sup>69</sup> odnosno veći nego što su bili njezini viškovi toga proizvoda. To se po svoj prilici odnosilo u prvom redu upravo na otok Brač. U početku se s Brača vino otpremalo u Dalmaciju u drvenom posuđu neodređene veličine (cavi cerchiati),<sup>70</sup> pa nije moguće odrediti točne količine. Već u trećem desetljeću toga

<sup>62</sup> Isto, kut. 38, sveš. 2, 1.1—2, 12, 15, 17, 31—32, 35—42; kut. 59, svez. 79, 1.3—4

<sup>63</sup> Isto, kut. 78, sveš. 103, 1.1—2, 4.8, 18, 47, 52

<sup>64</sup> Isto, kut. 128, sveš. 3

<sup>65</sup> Isto, 1.29—30

<sup>66</sup> Isto, 1.35

<sup>67</sup> Isto, 1.36

<sup>68</sup> Isto, kut. 187, sveš. 17 — Libro licenze vino, 1,38

<sup>69</sup> Sabalich, c. d. str. 30—31

<sup>70</sup> Te su posude bile razne veličine. Ponekad je jedan cavo držao 30, a drugi put manje od 15 barila tekućine. Tako je jednom u 18 takvih posuda stalo 588 barila vina, da bi drugi put stalo upola manje (*HAZd, Arhiv Brača*, kut. 38. svez. 58, 1.11). Kada se zbroji tridesetak slučajeva navođenja broja barila i to podijeli s brojem posuda (cavi), dobiva se prosječna veličina jedne takve posude koja je iznosila 24—25 barila. Prilikom pretvaranja u barile služio nam je koeficijent 24. Već pred kraj trećeg desetljeća toga stoljeća prevladavala je ambalaža barila. Rijetko je tada vino otpremano u bigoncima, koji su zapremali 150,234 litre (*Angelo Martini, Manuale di metrologia ossia misure, pesi monete, Torino 1883, str. 818*).

stoljeća je kao ambalažno sredstvo prevladavalo barilo,<sup>71</sup> da bi potom ostalo jedina mjerna jedinica i ambalaža.

Za nešto više od pola godine 1711. je u Veneciju odvezeno s Brača 2.000, a 1725. god. 3.407 barila vina. No već 1733. god. ta je količina prešla 9.800 barila, da bi pak u osam mjeseci slijedeće premašila brojku od 10.000.<sup>72</sup> Ponekad je tada na jednom brodu odvoženo 550—700, a nerijetko i više od 1.000 barila toga proizvoda.<sup>73</sup> Rekord je postignut 1741. god. kada je u Veneciju izvezeno više od 17.000 barila vina.<sup>74</sup> Nakon toga, sredinom stoljeća, taj se izvoz vina kretao između 4.500 i 13.500 barila godišnje. U osmom desetljeću izvoz je bio vrlo malen, da bi 1778. god. iznosio 18.431, a slijedeće godine čak 18.596 barila.<sup>75</sup> Nekoliko godina nakon toga u Veneciju se izvozilo oko

Tablica 8. — Izvoz u Boku Kotorsku

Godina	Vino	Rakija
	barila	
1711. od 21. V	925	—
1712. do 8. V	2.385	—
1724.	1.084	—
1725.	590	—
1732.	823	—
1733.	650	—
1740.	4.556	—
1741.	860	—
1742.	610	—
1746.	1.760	20
1747	3.671	10
1767.	4.232	10
1768.	2.984	6
1769.	4.074	—
1770.	8.070	—
1771.	6.835	—
1772.	5.910	24
1773.	4.532	10
1783.	431	—
1788.	304	3
1790.	620	—
1792.	550	—
1793.	818	24
1794.	300	9

<sup>71</sup> Barilo je na Braču zapremalo vjerojatno koliko ono splitsko — 68,411 litara (Ungarov, c. d. str. 230).

<sup>72</sup> HAZd, *Arhiv Brača*, kut. 81, sveš. 1 — Licenze de'vini, 1.43—55

<sup>73</sup> Isto, kut. 81, sveš. 1, 1.25 36—37 43—44, 52, 55, 57; kut. 78, svez. 103, 1.12, 17, 24, 28

<sup>74</sup> Isto, kut. 78, svez. 103, 1.17—40. — Bračani su se sredinom XVIII st. borili za zaštitu svog prava slobodnog izvoza vina, što im je bilo tada negirano (HAZd, *Spisi sindika inkvizitora*, knj. VII, 1.337).

<sup>75</sup> HAZd, *Arhiv Brača*, kut. 149, sveš. 1, 1.14—85

10.000 barila godišnje, a u posljednjem desetljeću taj je izvoz spao na minimum, jedva 1.000 barila godišnje. Bilo je pak godina kada u Veneciju nije uopće izvoženo bračko vino.

Pored vina vrlo je rijetko u Veneciju izvožena stanovita količina rakije. Nešto više od rakije izvožen je ocat; značajnije količine zabilježene su 1732. i 1742. godine. Tada je, naime, u Veneciju izvezeno 200, odnosno oko 110, barila toga proizvoda. Međutim, to je potrajalo, čini se, samo do kraja prve polovine XVIII stoljeća, jer kasnije nema vijesti o izvozu tih proizvoda u glavni grad Mletačke Republike. Pored vina Brač je u Veneciju izvezio najviše suhe smokve. Taj je proizvod tamo odlazio povremeno, ali ipak tijekom čitavog toga stoljeća. U početku su to bile malene količine, a tek u drugoj polovini stoljeća one su porasle na nekoliko tisuća libri godišnje. Isto su tako tada izvožene prilične količine soljenih, crnih maslina, ali tek od osmog desetljeća; tu se radilo uglavnom o nekoliko desetina tisuća libri godišnje, valjda samo u slučajevima dobrog uroda maslina na otoku. Godine 1779. u Veneciju je odjednom izvezeno 420 kvarti, 1781. god. 325 kvarti, 1789. god. 93.500 libri i 31 barilo, a 1791. godine 69.400 libri soljenih maslina.<sup>76</sup> Ipak je rekord u tome postignut 1793. god. kada je izvezeno čak 116.168 libri toga ploda.<sup>77</sup>

Na Braču je uspijevala odlična vrsta višnje maraske. Kako je već spomenuto, mali dio toga proizvoda odvožen je u Zadar, a tek nešto u glavni grad

Tablica 9. Izvoz u Veneciju (glavnih proizvoda)

Godina	Vino barila	Smokve libre	Maslinae libre
1724.	450	—	—
1725.	3.407	—	—
1732.	4.900	—	—
1733	9.837	—	—
1740.	7.108	—	—
1741.	17.529	—	—
1746.	13.682	10.000	—
1747.	4.514	—	—
1768.	7.525	2.000	—
1769.	2.674	20.000	—
1773.	1.245	—	—
1778.	18.431	21.000	—
1779.	18.596	7.000	420 kvarti
1781.	10.675	29.100	325 „
1782.	10.489	3.000	—
1783.	2.423	11.200	6.500
1784.	1.969	2.734	—
1788.	14.304	—	109.300
1790.	1.070	—	70.600
1791.	1.680	19.000	69.400
1793.	—	10.000	116.168
1794.	840	—	55.000

<sup>76</sup> Isto, 1.85; kut. 178, sveš. 20, 1.49, 63—67; kut. 181, sveš. 27, 1.17, 35—40

<sup>77</sup> Isto, kut. 187, sveš. 17, 1.30—32, 36—38

republike — Veneciju. Ta je djelatnost, međutim, započeta tek u posljednjem desetljeću XVIII stoljeća, a izvoz je samo nekih godina iznosio nekoliko tisuća libri.

Pored navedenih poljoprivrednih proizvoda Bračani su u Veneciju izvozili još maslinovo ulje, med, loj, ovčje kože i vinski talog. Međutim, to se događalo povremeno, a količine su bile tako neznatne da ih nije potrebno ovdje isticati. Spomenut ćemo jedino da je 1793. god. u tri navrata izvezena 6.561 libra i pet barila meda.<sup>78</sup> Inače, med je izvožen u manjim količinama i povremeno. Slično je bilo s kožama, uljem i drugim.

Poznato je da je tada Brač bio prekriven bujnim šumama. To je omogućavalo da se Veneciji prodaje drvo za loženje. Ta je djelatnost uslijedila, prema izvorima, krajem prve polovine XVIII st. Drva su odvozili brački, lošinjski i venecijanski brodari. Tako je početkom 1740. god. otpremljeno 36 trabakula, najprikladnijih za takvu vrstu tereta, od kojih je svaki bio nakrcan s oko 150 kara drva.<sup>79</sup> Slijedeće dvije godine bilo je otpremljeno 46 odnosno 49 brodova s drvom,<sup>80</sup> a 1745. god. 35 brodova. O tome je vođena evidencija kod lokalne vlasti, ali u posebnim knjigama. Do sredine stoljeća zabilježen je odvoz manjih količina drva, dok kasnije, čini se, toga više nije uopće bilo. Vjerojatno drva nisu izvožena radi zaštite domaćih šuma od uništenja.

I/4. Mletačka Istra. Čini se da su Bračani svoje proizvode u mletačkoj Istri prodavali tek od sredine stoljeća. Godine 1740. tamo je izvezeno 20 vreća borove kore (*scorzo di zappino*),<sup>81</sup> što nikada kasnije nije bilo učinjeno. Izvoz vina počinje upravo u navedeno vrijeme. Taj je izvoz u početku iznosio do 1.000 barila godišnje, da bi već 1767. god. dostigao 13.392 barila,<sup>82</sup> dakle više nego što je te godine bilo izvezeno u Veneciju ili pokrajinu. Događalo se da je odjednom u mletačku Istru odvoženo čak 760 barila tog proizvoda.<sup>83</sup> Kasnije su količine opadale i kretale se uglavnom u prosjeku od oko 1.000 barila godišnje. Zajedno s vinom izvožene su i izvjesne količine rakije i octa, svega nekoliko desetina barila godišnje. Rijetko su te količine bile nešto značajnije; tako je 1768. god. odjednom otpremljeno, pored vina, 138 barila octa, a 1788. čak 300 barila.<sup>84</sup> Značajnije količine rakije izvezene su 1778. i 1779. godine, kada je otpremljeno 382, odnosno 412 barila rakije.<sup>85</sup>

Pored navedenih poljoprivrednih proizvoda s Brača su u mletačku Istru izvožene također sušene smokve i višnje-maraske. Smokve su u drugoj polovini toga stoljeća bile značajan izvozni artikal Brača u taj mletački posjed. Prosječno je taj izvoz iznosio nekoliko tisuća libri godišnje. Iznimno je bilo

<sup>78</sup> Isto, 1.17, 26

<sup>79</sup> Isto, kut. 78, sveš. 103, 1.2—3, 434. — Jedan venecijanski karo obuhvaćao je pet kvadratnih ven. noga, čija je dužina iznosila 3,45 decimetara.

<sup>80</sup> HAZd, *Arhiv Brača*, kut. 78, sveš. 103, 1.44—45

<sup>81</sup> Isto, 1.4

<sup>82</sup> Isto, kut. 118, sveš. 2 — Licenze vini

<sup>83</sup> Isto, 1.9

<sup>84</sup> Isto, 1.75; kut. 148, sveš. 14, 12, 5; kut. 178, sveš. 20, 1.20

<sup>85</sup> Isto, kut. 136, sveš. 11, 1.9—10, 16, 21—22, 34—36; kut. 149, sveš. 1. 1.9, 18, 43, 51, 54—59, 83

Tablica 10. Izvoz u mletačku Istru (polj. proizvodi)

Godina	Vino bar.	Ocat bar.	Rakija bar.	Smokve lib.	Maraske lib.
1746.	905	—	—	13.000	—
1747.	—	15	—	16.000	—
1767.	13.392	168	166	4.100	—
1768.	7.524	222	173	1.400	—
1769.	4.806	120	77	800	—
1770.	4.810	111	12	—	—
1771.	635	—	53	—	—
1772.	2.312	4	580	3.900	—
1773.	4.147	20	259	—	—
1774.	50	—	126	1.800	—
1778.	4.004	—	382	15.500	—
1779.	1.651	146	327	26.200	—
1780.	970	—	50	55.000	—
1781.	2.403	—	55	—	—
1782.	1.837	30	20	2.000	—
1783.	650	—	—	5.500	8.000
1784.	365	—	—	5.000	—
1788.	3.912	476	79	5.000	14.000
1789.	670	133	95	13.000	9.000
1790.	816	115	10	1.700	10.000
1791.	1.874	25	151	34.000	1.000
1792.	703	45	—	6.000	11.000
1794.	516	—	—	19.000	16.000

1779, 1780. i 1791. godine; tada je tamo otpremljeno 26.200, 55.000 odnosno 34.000 libri smokava.<sup>86</sup> Slično je bilo i s maraskama, samo s tom razlikom što su one tamo izvožene u dva posljednja desetljeća XVIII stoljeća. Prvi put se, kako pokazuju sačuvani izvori, taj proizvod izveo iz Postira sredinom 1783. godine, u dva navrata, upravo poslije njihove berbe (8.000).<sup>87</sup> Kasnije je gotovo svake godine taj artikal bio izvožen. Količina se njegova kretala oko nekoliko tisuća libri godišnje. Najveći je izvoz zabilježen 1788. i 1794. godine, kada je izvezeno 14.000 odnosno 16.000 libri maraski<sup>88</sup> (vidi tablicu 10). Nije poznato u koje je svrhe maraska tamo korištena.

No nisu u mletačku Istru odvoženi samo navedeni brački poljoprivredni proizvodi, nego i maslinovo ulje, crne masline, sir, svježe meso, vuna i kože. Tu se međutim, radilo o zaista povremenoj praksi i vrlo malim količinama. Godine 1789. izvezeno je nešto više ulja — 35 barila,<sup>89</sup> dok je još 1746. god. odjednom prodano 7.000 libri sira.<sup>90</sup> Svi ostali slučajevi nisu vrijedni spomena.

Treba napomenuti da je Brač izvezio u mletačku Istru i soljenu ribu. Izvori pokazuju da je 1746. god. izvezeno 110, a slijedeće godine samo 28

<sup>86</sup> Isto, kut. 89, sveš. 11, 1,9—10; kut. 149, sveš. 1, 1,77—80; kut. 158, sveš. 3, 1,6—7, 13; kut. 181, sveš. 27, 1,33—36. — Tu se uvijek radilo, mislimo, o velikoj venecijanskoj libri koja je iznosila 0,476 kg.

<sup>87</sup> Isto, kut. 166, sveš. 2, 1,6

<sup>88</sup> Isto, kut. 178, sveš. 20; kut. 187, sveš. 17

<sup>89</sup> Isto, kut. 180, sveš. 23 — Notificazioni d'Oglio, 1,4

<sup>90</sup> Isto, kut. 89, sveš. 11, 1,21

barila soljene ribe.<sup>91</sup> Nadalje, povremeno su tamo odlazile neznatne količine kore od bajama, vinskog taloga i zagonetnog »milloa«. Zbog neznatnih količina ti se podaci ovdje ne navode.

I/5. Mletački Levant. Nekoliko otoka mletačkog Levanta, odnosno Jonskih otoka, predstavljalo je pogodno područje za izvoz nekih bračkih proizvoda, osobito vina. Te je proizvode trošio tamošnji živalj, ali isto tako mletačke vojne trupe koje su bile tamo stacionirane (in soccorso di quella armata), što je u spisima stalno naglašavano. Izvoz vina na te otoke, osobito Krf, postojao je od početka XVIII stoljeća. Tada je taj izvoz iznosio nekoliko stotina barila godišnje, a vozili su ga domaći i bokeljski brodari.<sup>92</sup> Već od trećeg desetljeća taj iznos počinje rasti na nekoliko tisuća barila. Teret su vozili veliki brodovi, zbog veće rentabilnosti, što je onda ponukalo Bračane da sami grade takve brodove. U to su vrijeme pošiljke bile uvijek veće od 300 barila, a ponekad su dostizale čak 1.200.<sup>93</sup> Međutim, sredinom stoljeća te količine naglo opadaju i svode se na 1.000—3.000 barila godišnje. U osmom desetljeću izvoz uzima veće razmjere, najčešće 5.000—6.000 barila godišnje. Godine 1789. izvezeno je 17.652, 1790. god. 21.775, a dvije godine kasnije čak

Tablica 11. Izvoz u mletački Levant

Godina	Vino	Rakija
	barila	
1732.	2.700	—
1740.	2.550	—
1747.	2.480	—
1767.	3.725	—
1768.	2.800	—
1770.	2.790	—
1771.	13.245	—
1773.	4.222	—
1774.	3.920	—
1778.	3.045	36
1779.	6.001	20
1781.	5.420	—
1782.	712	16
1783.	2.659	24
1784.	13.318	20
1788.	6.927	10
1789.	17.652	140
1790.	21.775	120
1791.	19.211	112
1792.	25.030	35
1793.	13.593	134
1794.	10.615	48

<sup>91</sup> Isto, 1.11—12,19

<sup>92</sup> Isto, kut. 38, svez. 58, 1.42; kut. 59, sveš. 79, 1.1—4

<sup>93</sup> Isto, kut. 81, svez. 1, 1.1, 8—13, 36, 43; kut. 78, svez. 103, 1.1, 3, 6, 9, 40; kut. 89, sveš. 11, 1.22—26

25.880 barila.<sup>94</sup> To znači da je u zadnja dva desetljeća toga stoljeća najviše bračkog vina odlazilo upravo na Jonske otoke. Kako su to vino tamo odvozili isključivo brački brodari, to je dobit bila stvarno velika.

Na Jonske otoke odlazile su u drugoj polovini XVIII st. i stanovite količine bračke rakije. Stotinu barila premašeno je samo u nekoliko godina. Nadalje, jednom je, 1737. god., zabilježen izvoz 50 barila octa,<sup>95</sup> ali je vjerojatno taj proizvod tamo odlazio i inače u malim količinama.

Pored navedenih proizvoda tamo je odlazila i soljena riba, opet za potrebe vojske. Radilo se tu uglavnom o nekoliko desetina barila godišnje; samo je, koliko se znade, nešto obilatija količina takve robe tamo otpremljena 1767, 1782. i 1783. godine.<sup>96</sup> Naime, tada je izvezeno 50 barila soljene ribe, odnosno 88.400 i 507.000 komada soljenih srdela. Zbog povremenosti te količine nisu uvrštene u tablicu 11, već samo vino i rakija.

I/6. Napuljsko kraljevstvo i Papinska država. Suprotnu obalu Jadrana u XVIII st. činile su luke dviju država — Napuljskog kraljevstva i Papinske države. U izvorima toga doba to je područje nazivano često *Sottovento* (ili *Sotto vento*). Do pred konac prve polovine toga stoljeća, čini se da tamo Brač nije ništa izvezio. Tek od tada u Pescaru, Manfredoniju, Molfettu, Sirocco d'Ancona, Grotte d'Amare i druge luke odlaze stanovite količine svježe i soljene ribe.

Nešto značajnije količine ribe izvezene su u Napuljsko kraljevstvo 1746, 1767. i 1768. godine. Tada je tamo odvezeno 100 bačava, odnosno 49.000 i 50.000 komada srdela.<sup>97</sup> Inače su to bile manje količine ribe. Takva je praksa postojala samo do kraja osmog desetljeća toga stoljeća, kada je mletačka vlada nastojala usmjeriti izvoz viškova ribe iz Dalmacije u glavni grad.

Valjda zbog blizine više je ribe s Brača odlazilo u luke Papinske države. Tamo je također izvoz otpočeo krajem prve polovine XVIII stoljeća, ali je egzistirao sve do propasti Mletačke Republike. 1747. i 1770. godine, tamo su odvezena 294 barila i 88.000 komada odnosno 149.000 komada srdela.<sup>98</sup> Drugih godina radilo se o nekoliko desetina barila ili pak desetina tisuća komada ribe, srdela i lancardi.

Valja spomenuti da je u to područje ponekad s Brača odlazilo i nešto vina, ali u vrlo malenim količinama, te sitne stoke, kako je to bio slučaj 1747. godine.<sup>99</sup> Nije vjerojatno da je to bio jedan, osamljen primjer takvog izvoza Brača na suprotnu obalu.

I/7. Hrvatsko primorje. Brač nije održavao tada naročite trgovačke veze s lukama Hrvatskog primorja. Konzultirani izvori spominju samo u ne-

<sup>94</sup> Isto, kut. 178, sveš. 20, 1.50—60; kut. 181, sveš. 27, 1.2—17, 41—55

<sup>95</sup> Isto, kut. 81, sveš. 1, 1.12

<sup>96</sup> Isto, kut. 118, sveš. 2, 1.5—40; kut. 158, sveš. 3, 1.98. — Godine 1782. tamo je povezana stanovita količina drveta za pravljenje bačava, ali kao tranzit (isto, kut. 158, sveš. 3, 1.78).

<sup>97</sup> Isto, kut. 89, sveš. 11, 1.11, 15—20; kut. 118, sveš. 2, 1.27, 41, 67—71

<sup>98</sup> Isto, kut. 89, sveš. 11, 1.5, 16, 20; kut. 128, sveš. 3, 1.5, 86; kut. 166, sveš. 2

<sup>99</sup> Isto, kut. 118, sveš. 2, 1.15—16

koliko navrata izvoz bračkog vina u Senj. Tako je npr. 1746. god. tamo izvezeno 110, a 1783. god. 190 barila vina.<sup>100</sup> Taj su teret odvozili senjski brodari, koji su često bračku robu odvozili također na Kvarnerske otoke.

## II

### HVAR I VIS

Hvar i Vis nisu, čini se, u prvoj polovini XVIII st. vodili osobito živu trgovinu, odnosno izvoz. Hvarani su tada odvozili svoje viškove vina u mletačku Dalmaciju i Levant, soljenu ribu u Pugliu i Veneciju, a drvo za loženje samo u glavni grad Republike. Višani su pak vino izvozili u Dalmaciju, Boku kotorsku i Senj, soljenu ribu u Pugliu, a drvo za loženje u Veneciju. Na povratku iz Puglie oni su dovozili izvjesne količine žita, isključivo za vlastite potrebe, dok su iz Pirana dovozili sol. Događalo se, međutim, često da su se ti brodari vraćali kući praznih brodova. Slab lučki promet uzrokovale su i njihove fizičke slabosti.<sup>101</sup>

Kao i drugdje, ništa se nije smjelo izvesti s Hvara i Visa bez pismene dozvole lokalne vlasti u Hvaru. To se radilo zbog ubiranja dacija i nastojanja oko sprečavanja krijumčarenja; inače je postupak smatran kontrabandom, pa se u takvim slučajevima plijenila i zatečena roba i brod.<sup>102</sup> Međutim, takvih je slučajeva bilo stvarno malo, barem prema onome što pokazuju izvori.

Na žalost, za otoke Hvar i Vis ne posjedujemo tako mnogo podataka kao za Brač, nego samo fragmentarne podatke iz druge polovine XVIII st. Kompletni podaci odnose se jedino na 1762. i 1792. godinu. No i to pokazuje da je izvoz s tih otoka imao nekoliko smjerova.

II/1. Mletačka Dalmacija. Žitelji otoka Hvara i Visa najviše su po pokrajini izvozili vino. Ono je uglavnom odlazilo u Zadar i na Kvarnerske otoke, a prevozili su ga domaći brodari-trgovci. Tako je tamo 1762. god. s Hvara izvezeno, preko luka Hvara, Jelse i Starigrada, 4.252, a s Visa 2.957 barila vina.<sup>103</sup> Trideset godina kasnije Hvar je izvezero tamo čak 16.911, a Vis 3.362 barila toga proizvoda.<sup>104</sup> Ovi i drugi podaci pokazuju da je prosječni izvoz obaju otoka u pokrajinu u prosjeku jedva premašivao količinu od 10.000 barila godišnje, što nije bilo adekvatno njihovim raspoloživim viškovima. No isti podaci pokazuju da je taj izvoz s vremenom rastao, što pokazuje očiti napredak.

Ti su otoci pokrajini prodavali, u već spomenutim njezinim regijama, i stanovite količine rakije i octa. To su bile stvarno neznatne količine, jedva nekoliko desetina barila godišnje, pa ih nije potrebno posebno navoditi.<sup>105</sup>

<sup>100</sup> Isto, kut. 89, sveš. 11, 1,9; kut. 166, sveš. 2, 1,4

<sup>101</sup> ASV, Inquisitori di stato, b. 287 — Commercio, Hvar, 31. V 1754.

<sup>102</sup> HAZd, *Arhiv Hvara*, kut. 24, Proglasi, H. 11. IX 1777.

<sup>103</sup> Isto, kut. 22 — licenze, 1.22—52

<sup>104</sup> Isto, kut. 26 — Licenze, 1.7—29

<sup>105</sup> Isto, kut. 22 — Licenze, 1.9, 59; kut. 26 — licenze, 1.12, 18, 31, 35, 73

Kada se znaju viškovi tih otoka u spomenutim proizvodima, onda količine toga izvoza izgledaju uistinu paradoksalne. Ipak, i u tome je Hvar imao prvenstvo pred Visom.

U prvom dijelu druge polovine XVIII st. zabilježen je izvoz malih količina kukuruza na Kvarnerske otoke.<sup>106</sup> Nešto kasnije je pored kukuruza izvoženo malo graha i limuna.<sup>107</sup> Na susjednu Korčulu ponekad je odlazilo malo žita,<sup>108</sup> valjda kupljenog, a ne domaćeg, jer su se ti otoci žitaricama opskrbljivali u najbližim kopnenim lukama Dalmacije. Začudno, nije zabilježen nijedan slučaj izvoza rogača, kojima su ti otoci inače obilovali.

II/2. Boka kotorska. Kako je već spomenuto, živalj Hvara i Visa je u prvoj polovini XVIII st. svoje vino prodavao i Boki kotorskoj, ali, na žalost, nisu poznate količine tog izvoza. Kasnije je taj izvoz, čini se, iznosio 1.500—2.500 barila godišnje, kako to pokazuju primjeri iz 1762. i 1792. godine.<sup>109</sup> Prema podacima iz tih godina moglo bi se zaključiti da su oba otoka podjednako tamo izvozila taj proizvod, i to preko mnogih luka tih otoka. Transport su obavljali ovdašnji ili bokeljski brodari, na povratku iz gornjeg Jadrana.

Nadalje, povremeno je u tom smjeru izvoženo i nešto malo rakije i octa, kojih su količine iznosile nekoliko desetina barila godišnje, od svakog pojedinog proizvoda. Samo je ponekad izvoz rakije dosezao stotinjak barila. Zabilježen je jedan slučaj izvoza rogača, kada je iz Hvara u Kotor (1793) otpremljeno 6.000 libri tog artikla.<sup>110</sup>

II/3. Mletačka Istra. Slično Braču i otoci Hvar i Vis su na područje mletačke Istre odvozili svoje vino, ali u mnogo manjim količinama. Iz gotovo svih luka tih otoka godišnje je tamo, ne uvijek, izvoženo nekoliko stotina barila toga proizvoda.<sup>111</sup> Slično je bilo i s rakijom i octom, kojih je količina znala ponekad doseći nekoliko stotina barila, ali je, čini se, u većini slučajeva bila ograničena samo na nekoliko desetina barila.

Pred konac XVIII stoljeća tamo je počela odlaziti prilična količina soljene ribe. U godinama 1792. i 1793. izvezeno je 300.000 odnosno 329.000 komada srdela,<sup>112</sup> što je značilo svake godine negdje oko 150 barila. To je odlazilo u južnji dio Istre, vjerojatno Pulu, jer je sjeverni dio Istre ribom opskrbljivao Rovinj.

II/4. Mletački Levant. Spomenuti su otoci izvozili na mletački Levant u prvom redu vino i soljenu ribu, kako je primijetio i Fortis.<sup>113</sup> Naravno, to je prvenstveno bilo namijenjeno prehrani tamošnjeg kontingenta mletačke vojske, a manjim dijelom stanovništvu.

<sup>106</sup> Isto, kut. 22 — Licenze, 1.1

<sup>107</sup> Isto, kut. 26 — Licenze, 1.10—11, 24

<sup>108</sup> Isto, 1.23

<sup>109</sup> Isto, kut. 22 — Licenze, 1.22—46; kut. 26 — Licenze, 1.7—29

<sup>110</sup> Isto, kut. 26 — Licenze, 1.45

<sup>111</sup> Isto, kut. 22 — Licenze, 1.1; kut. 26, 1.8, 13

<sup>112</sup> Isto, kut. 26 — Licenze, 1.6, 22

<sup>113</sup> Fortis, c. d. II, 181

Kako se može vidjeti iz oskudnih podataka tamo je sa Hvara i Visa odlazilo godišnje 1000—2500 barila vina, te po nekoliko desetina barila rakije i octa.<sup>114</sup> Ti su proizvođači tamo odlazili najviše iz Hvara, Starigrada i Visa, naravno, posredstvom njihovih brodara-trgovaca.

Soljena riba je najvećim dijelom otpremana s otoka Visa, osobito iz Komiže. Tu se radilo o nekoliko desetina bačava ili barila godišnje,<sup>115</sup> što nije značilo bogzna kakve količine. I ovu trgovačku robu odvozili su tamo isključivo ovdašnji brodari.

II/5. Venecija i njezina terraferma. Kako je već spomenuto, prije su žitelji Hvara i Visa u glavni grad Republike odvozili svoje viškove soljene ribe. U drugoj polovini toga stoljeća se struktura tamošnjeg izvoza nešto izmijenila, jer je pored ribe tamo odlazilo nešto vina, octa, sirovog voska, rogača i ružmarinova ulja i esencije.

Tada je u Veneciju riba odlazila u različitim količinama. Kroz čitavu 1762. god. izvezeno je samo 15.000 komada srdela, a do 8. studenog 1793. čak 513.000 komada, odnosno oko 250 barila.<sup>116</sup> Začudo, vino se u Veneciju izvozilo u malim količinama, samo po nekoliko stotina barila godišnje,<sup>117</sup> premda su upravo ti otoci raspolagali velikim viškovima vina. Povremeno je, čini se, odvoženo i po nekoliko desetina barila octa, ali ne i rakije. Također je izvoženo u glavni grad malo sirovog voska,<sup>118</sup> a pred konac stoljeća i prilične količine ružmarinove esencije;<sup>119</sup> tako je 1792. tamo izvezeno 80, a slijedeće 17 boca toga proizvoda. Drugamo ono nije nikada izvoženo, barem kako to pokazuju suvremeni izvori. Raspoloživi izvori su samo jednom zabilježili izvoz maslinova ulja; naime, 1792. god. je jednom prilikom tamo izvezeno 25 barila ulja.<sup>120</sup> Možda je taj artikal tamo odlazio drugim kanalima, pa ga zato nema u dozvolama ili je pak stvarno odlazio u tako malim količinama.

Od neprehrambenih proizvoda Hvar je zajedno s Visom u prvoj polovini XVIII st. odvezio u Veneciju prilične količine drva za loženje. Tako je samo od 1735. do 1754. god. tamo izvezeno 15.737 kara drva.<sup>121</sup> To je vjerojatno bilo zbog toga što je krajem XVIII stoljeća na tim otocima vladala nestašica drveta jer su šume bile gotovo sasvim uništene. Zato su vlasti zabranile daljnji izvoz drva s tih otoka.<sup>122</sup>

<sup>114</sup> HAZd, *Arhiv Hvara*, kut. 22 — Licenze, 1.4, 16; kut. 26 — Licenze, 1.5, 10, 14, 18—19, 25, 31, 35—37

<sup>115</sup> Isto, kut. 22 — Licenze, 1.14—15; kut. 26 — Licenze, 1.10

<sup>116</sup> Isto, kut. 26 — Licenze, 1.46. — To je valjda bilo zato što je u Veneciji riba prodavana s gubicima (Fortis, c. d. II, 169).

<sup>117</sup> HAZd, *Arhiv Hvara*, kut. 22 — Licenze, 1.7, 26, 30—33, 43; kut. 26 — Licenze, 1.38—40

<sup>118</sup> Isto kut. 22, 1.36; kut. 26, 1.15, 36

<sup>119</sup> Isto, kut. 26, 1.15, 43

<sup>120</sup> Isto, 1.16

<sup>121</sup> ASV, *Inquisitori di stato*, b. 287, *Commerci* — Sredinom XVIII stoljeća, upravo tada, radilo se na racionalizaciji izvoza tamošnjeg drveta (HAZd, *Spisi sindika inkvizitora*, knj. IX, 1.204, 250). Ipak, kasnije je s toga otoka godišnje izvoženo oko 20.000 kola drva (HAZd, *Spisi Dvorske komisije za Dalmaciju*, svež. XII, br. 3357).

<sup>122</sup> HAZd, *Spisi Dvorske komisije*, svež. XII, br. 3357

Nije sva ta roba odlazila isključivo u glavni grad Republike, nego i na područje mletačke terraferme, kopnenog zaleđa. Naime, god. 1761. je u Furlaniju otpremljeno odjednom 2.500 libri rogača i 4.000 libri suhih smokava, dok je slijedeće godine izvoženo nešto soljene ribe.<sup>123</sup>

Treba spomenuti jednu tradicionalnu praksu na Visu. Naime, tamo je kopana saldame, neka vrsta pijeska, koja je onda brodovima izvožena u Veneciju, odnosno za muransku industriju stakla.<sup>124</sup> Doduše, količine nisu nigdje zabilježene, ali je ta sirovina tamo odvožena još od četvrtog desetljeća XVIII stoljeća; to su uglavnom obavljali venecijanski brodari, kojima su Višani služili samo kao jeftina radna snaga.

II/6. Hrvatsko primorje. Višani su još u prvoj polovini XVIII st. svoje vino znali sami odvoziti u Senj ili su to činili senjski brodari na povratku iz južnog Jadrana.<sup>125</sup> Kasnije su pak, u drugoj polovini toga stoljeća, taj poljoprivredni proizvod odvozili brodari-trgovci Hvara i Visa u Senj i Karlobag (Sotto la Montagna, Sotto la Montagna austriaca, Littorale austriaco). Ponekad su to radili senjski brodari, ali vrlo rijetko. Sudeći prema raspoloživim podacima Hvar je tamo izvezio mnogo više vina nego Vis, što se znalo popeti i na preko 5.000 barila godišnje,<sup>126</sup> ovisno o urodu grožđa. Čini se da je taj izvoz obavljan kontinuirano, svake godine. Dapače, nekada je odjednom izvoženo i više od 500 barila toga artikla.

Valja spomenuti da je pored vina u Hrvatsko primorje ponekad odlazilo i nešto malo rakije s Hvara,<sup>127</sup> ali se radilo o količini od nekoliko desetina barila godišnje. To nije išlo redovno kao vino, nego samo povremeno.

II/7. Napuljsko kraljevstvo i Papinska država. Tijekom prve polovine XVIII st. Hvarani i Višani su na suprotnu obalu Jadrana, u prvom redu na teritorij Napuljskog kraljevstva, odvozili svojim brodovima soljenu ribu, a na povratku dovozili odatle stanovite količine žitarica i soli.<sup>128</sup> Takva je praksa nastavljena i kasnije, kroz drugu polovinu toga stoljeća. Tada je gotovo iz svih ribarskih mjesta tih otoka odlazila prilična količina soljenih srdela, a tek nešto malo šura i skuša. Ovdašnji ili puljiški brodari-trgovci znali su odvoziti ribu u mnoge prekomorske luke — Mofettu, Artonu, Abruzzo, Manfredoniju, Pescaru, Monopoli, Bari, Fermo, Termoli, Vasto. Te su količine bile iznimno velike.<sup>129</sup> Godine 1762. bilo je izvezeno 434 barila i više od

<sup>123</sup> HAZd, *Arhiv Hvara*, kut. 22 — Licenze, 1.18, 45

<sup>124</sup> HAZd, *Spisi gen. prov. A. Diedo (1790—1792)*, svež. II, poz. 1, br. 71; G. Novak, *Rudarstvo i iskorišćavanje mora i rijeka u Dalmaciji XVIII st.*, *Starine*, knj. 52, Zagreb 1963, str. 7

<sup>125</sup> ASV, *Inquisitori di stato*, b. 287 — Commercio, H. 31. V 1754

<sup>126</sup> HAZd, *Arhiv Hvara*, kut. 22 — Lix. 1.1—20, 46, 52, 54, 58; kut. 26 — Lic. 1.1—4, 12, 24, 29—32, 34, 42

<sup>127</sup> Isto, kut. 22, 1.36

<sup>128</sup> ASV, *Inquisitori di stato*, b. 287 — Commercio, H. 31. V 1754; A. Fortis, *c. d. sv. II*, 181; G. Novak, *Vis*, str. 133

<sup>129</sup> HAZd, *Arhiv Hvara*, kut. 22. 1.10—16, 21

Tablica 12. Izvoz ribe u Sottovento

Godina	Soljena riba	
	komada	barila
1761. od 17. III	1,764.550	252
1762.	2,509.950	434
1763. do 15. IV	297.850	40
1791. od 27. X	336.400	—
1792.	2,524.200	86
1793. do 1. IX	746.430	—

2,500.000 komada ribe, a točno dvadeset godina kasnije otprilike isto toliko.<sup>130</sup> Najveći dio te ribe otpreman je s otoka Visa. Tako je npr. samo iz Komiže sredinom 1793. god. u Molfettu i Abruzzo prevezeno blizu 800.000 komada soljenih srdela,<sup>131</sup> pri čemu su se, kao i uvijek, isticali neki članovi tamošnje obitelji Mardešić, Martinis i drugi.

Mnogo manje ribe odvoženo je u luke Papinske države. Taj je izvoz bio, čini se, povremen. Količine su bile ograničene na koju stotinu barila godišnje, a odvožene uglavnom u Grotte d'Amare<sup>132</sup> i Anconu. Ribu su prevozili papinski i viški brodari (vidi tablicu 12).

II/8. Genova i južna Francuska. Pred kraj XVIII st. izvozno se područje hvarskih i viških vina proširilo na Genovu i južnu Francusku, odnosno Savoju. Na žalost, o tome raspoložemo samo fragmentarnim podacima.

Naime, 3. studenog 1791. god. je u Starigradu na tartanu kapetana Pierra Iranda ukrcano 1.220 barila tamošnjeg vina, koje je poslije naplate uobičajenog dacija odvezeno u Nicu. Mjesec dana kasnije je iz Visa, dozvolom zakupnika dacija, u Genovu otpremljeno 500 barila toga proizvoda.<sup>133</sup> U proljeće slijedeće godine je iz Hvara i Jelse, u dva navrata, brodom odvezeno 450 barila vina u Genovu i Nicu, dok je nekako u isto vrijeme iz Visa

<sup>130</sup> Isto, kut. 22 — Lic. 1.37—52; kut. 26 — Lic. 1.8—10, 14, 21—24, 28. — Ambalaža te ribe bile su drvene posude različite veličine (mašteli, moljaci, bačve, barila). Proračuni su pokazali da je jedna takva posuda mogla držati oko 3.000 srdela, što znači da je tih godina izvezeno oko 850 posuda raznih veličina, preko 1.000 barila ribe. Ribari otoka Visa raspolagali su »barakama«, prostorijama gdje su solili, preparirali ribu i držali je zaštićenu od kvarenja do prodaje odnosno prijevoza izvan otoka.

<sup>131</sup> Isto, kut. 26 — Lic. 1.31, 44, 47—48. — Tada je zabilježen povremeni izvoz i malih količina vina u Apuliju (isto, 1.9, 36), gdje se radilo o nekoliko desetina barila toga proizvoda, isključivo s otoka Visa.

<sup>132</sup> Isto, kut. 22 — Lic. 1.22, 40; kut. 26 — Lic. 1.12. — Svakako je količina ribe koja se izvozila bila veća, ali krijumčarena tako da se količine ne mogu utvrditi (A. M. Strgačić, Ribanje i ribarski obrt u Dalmaciji druge polovine XVIII stoljeća. *Radovi IJAZU* u Zadru, sv. IV—V, Zagreb 1950, str. 165; Novak, Prilike na otoku Visu, str. 159; isti, Vis, str. 152).

<sup>133</sup> HAZD, *Arhiv Hvara*, kut. 26 — Lic. 1.1, 5

u Genovu otpravljeno čak 2.150 barila tamošnjeg vina. Taj su teret odvezla četiri genoveška brodar.<sup>134</sup> Koliko je do sada poznato, to su prvi slučajevi plasmana dalmatinskog vina na spomenuta tržišta. Vjerojatno je to uvjetovala izrazito slaba jematva grožđa u tim krajevima. Premda se radilo o relativno velikim količinama toga proizvoda, čudno je da je o tome odlučivao jedino sakupljač, ubirač dacija tridesetine u Hvaru.

### III

#### KORČULA

Otok Korčula je u prvoj polovini XVIII st. od vlastitih proizvoda izvezio u većoj mjeri samo vino, i to isključivo, prema izvoru iz sredine stoljeća, po mletačkoj Dalmaciji i Boki kotorskoj.<sup>135</sup> Tada su malobrojni korčulanski brodari prevozili stranu, uglavnom tursku, robu u Trst, Veneciju, Anconu, Pugliu, Napulj i Carigrad. Sva je ta roba u stvari išla preko nekoliko židovskih trgovaca u Korčuli (braća Pardi, Samuel Abonet), koji su, čini se, ujedno bili glavni organizatori transporta toga grada. Ta se roba u prvom redu sastojala od vune, kože, voska i drugog, što je tim trgovcima donosilo veliku dobit.<sup>136</sup> Dakako tu se radilo samo o rijetkim pojedincima, ali je i to nešto značilo za sam grad.

Međutim, nije korčulanska trgovina XVIII st. bila ograničena jedino na tranzit tuđe robe, nego se ona u stvari ipak najviše sastojala od prodaje vlastitih viškova nekih poljoprivrednih i drugih proizvoda. Kao i drugi srednjodalmatinski otoci, i Korčula je svoje proizvode izvezila u nekoliko osnovnih pravaca. To su bili mletačka Dalmacija, Boka, Venecija i Sottovento, ali je nešto izvoženo i drugamo.

III/1. Mletačka Dalmacija. Kroz čitavo XVII st. dva glavna izvozna artikla Korčule u pokrajinu bili su vino i drvo, ali su izvoženi također smola, rakija, ocat i drugo. Treba reći i to da se vino na malo i veliko prodavalo i na samom otoku,<sup>137</sup> namijenjeno kako domaćim tako i stranim kupcima.

Početkom toga stoljeća odlazilo je na područje mletačke Dalmacije, najviše na Kvarnerske otoke, nekoliko stotina barila vina godišnje.<sup>138</sup> Tek u devetom desetljeću ta se količina povećala na nekoliko tisuća barila. Kako je najveći dio vina izvožen na otok Krk, to su ga tamo često prevozili brodari Senja i Karlobaga. Samo je u rijetkim slučajevima tamo odjednom odvoženo nekoliko stotina barila toga proizvoda.<sup>139</sup> Događalo se pak da je nešto vina izvoženo

<sup>134</sup> Isto, 1.13—14, 23

<sup>135</sup> ASV, Inquisitori di stato, b. 287 — Commercio, K. 8. V 1754.

<sup>136</sup> Isto, Korčula, 9. XII 1754.

<sup>137</sup> HAZd, Arhiv Korčule, kut. 307, Libro de proclami, 1.671—674

<sup>138</sup> Isto, svež. 943, 1.37—38; svež. 994, 1.47, 49, 78, 82. — Tada je, čini se, mnogo vina namijenjenog Kvarnerskim otocima odlazilo izvan države, u Senj i Karlobag po svoj prilici, što je gen. prov. Giustin da Riva 22. X 1705. god. strogo zabranio, jer vina ni u pokrajini nije bilo dovoljno (isto, kut. 311. sveš. 557, 1.306—307).

<sup>139</sup> Isto, kut. 346, svež. 606, 1.47; kut. 369, svež. 951, 1.61

tada i na Brač i druge susjedne otoke. Veće su količine izvožene po pokrajini, kako se čini, samo 1730—1731. i od 1781. do 1785. godine.<sup>140</sup> Rakija i ocat su izvoženi samo u drugoj polovini toga stoljeća, najviše po nekoliko stotina barila godišnje.

Od drugih prehrambenih proizvoda ponekad je u pokrajinu izvoženo malo svježije ribe i žita, kako je to bilo npr. 1774. i 1785. godine.<sup>141</sup> To se žito prethodno dovozilo u Korčulu iz Ulcinja, odnosno turske Albanije, tako da se može smatrati stvarnim tranzitom. Jedino se 1774. god. radilo o nešto većoj količini žita, kada je u nekoliko mjesta pokrajine izvezeno 1.390 mletačkih stara raznog žita. Radilo se, međutim, samo o nekoliko rijetkih slučajeva.

Tablica 13. Izvoz važnijih artikala po pokrajini

Godina	Vino	Rakija	Ocat	Drva
	b a r i l a			pasa
1700.	270	—	—	—
1703.	—	—	—	1.033
1704.	610	—	—	702
1720.	550	—	—	703
1722.	180	—	—	1.018
1724.	—	—	—	1.272
1730.	2.575	—	—	636
1731.	2.840	—	—	820
1770.	150	—	24	—
1773.	160	—	50	62
1774.	970	—	—	16
1775.	1.310	50	—	—
1779.	1.206	80	—	28
1781.	3.620	120	—	6
1783.	2.210	42	40	12
1785.	4.334	51	200	42
1786.	570	10	—	8

Borovo drvo, kojim je Korčula obilovala, razvilo se po Dalmaciji u dvije svrhe — za loženje i potrebe noćnog ribarenja. To je činjeno najviše u prvoj polovini XVIII stoljeća, kada su količine izvožene borovine znale premašiti 1000 pasa.<sup>142</sup> To se drvo najviše prodavalo za ribolovna područja pokrajine — Trogir, Šibenik, Zlarin i drugdje, po primorsko-otočnim mjestima. Odvozili su ga najčešće sami brodari-ribari, za vlastitu potrebu.

Nadalje, od sirovina se s Korčule u pokrajinu izvozilo nešto sirove kože i tvrde smole (pegola dura); karakterističan je slučaj iz 1773. god. kada je bilo odjednom izvezeno 4.000 libri smole.<sup>143</sup>

<sup>140</sup> Isto, svež. 951, 1.51—62; 65—76; 91—95

<sup>141</sup> Isto, svež. 950, 1.32—34, 42

<sup>142</sup> Isto, svež. 943, Libro delle licenze, 1.1—20; svež. 944 — Licenze, 1.22—82; svež. 945 — Registro licenze, 1.7—14; svež. 949, 1.3—4. — Venecijanski korak, paš (tal. passo) bio je raznih veličina, ali se najčešće upotrebljavao u Dalmaciji onaj dužine šest stopa (Ungarov, c. d. str. 226). Nije moguće točno odrediti ovu mjeru jer je ovdje upotrebljavana kao kubična mjera.

<sup>143</sup> HAZd, *Arhiv Korčule*, svež. 950, 1.27

III/2. B o k a k o t o r s k a. Korčulani su još ranije svoje viškove vina izvozili u neke luke Boke kotorske. Takva je praksa nastavljena i tijekom čitavog XVIII stoljeća, ali njihov asortiman ponude tamošnjim trgovcima nije ostao samo na tome, nego je bio proširen na ocat, rakiju i drvo.

Izvoz vina s Korčule u Boku nije bio osobito velik, ali se ne može reći ni da je bio malen. Kretao se uglavnom između jedne i četiri tisuće barila godišnje; samo je (vidi tablicu 14) 1785. god. taj izvoz iznosio 5.805 barila, što je ujedno i rekord.<sup>144</sup> U drugoj polovini XVIII stoljeća izvoženo je u Boku također nešto rakije i octa, najviše po nekoliko desetina barila godišnje od svakog proizvoda. Sačuvani i konzultirani izvori zabilježili su dva slučaja izvoza žita i jednom izvoz maslinova ulja. Naime, 1774. i 1779. god. je s Korčule u Boku bilo odvezeno 100 odnosno 103 stara žita,<sup>145</sup> a 1703. god. pak 25 barila maslinova ulja.<sup>146</sup> Sigurno je sličnih primjera bilo još, ali krnji izvori to ne mogu pokazati.

Kao i ostali ribari, tako su i ribari Boke trebali borovine za noćno ribarenje, koju su nabavljali upravo na Korčuli. To se događalo kroz čitavo XVIII stoljeće, kada je godišnje izvoženo 40—315 pasa toga drveta. Taj su teret tamo odvozili korčulanski i bokeljski brodari, na povratku iz Venecije.

Tablica 14.

Godina	Vino	Ocat	Rakija	Drvo
	b a r i l a			paša
1701.	1.353	—	—	41
1702.	1.195	—	—	77
1703.	362	—	—	152
1704.	1.326	—	—	140
1720.	3.152	—	—	159
1721.	2.706	—	—	108
1722.	3.679	10	—	120
1725.	80	—	—	315
1730.	3.095	—	—	160
1731.	4.280	—	—	190
1763.	1.129	25	—	60
1770.	1.250	—	11	128
1771.	1.050	—	12	—
1773.	1.874	—	—	115
1774.	2.190	—	—	94
1775.	2.650	—	6	50
1779.	2.548	2	22	127
1783.	3.655	40	18	61
1785.	5.805	—	18	45
1786.	2.190	—	—	61

<sup>144</sup> Isto, svež. 951, 1.91—110

<sup>145</sup> Isto, svež. 950, 1.31—32. — Nekako u to vrijeme zabilježen je izvoz obradenog kamena i ugljena s Korčule u Boku (Isto, svež. 949, 1.1).

<sup>146</sup> Isto, svež. 943, 1.16. — Značajno je također to da su tijekom XVIII stoljeća Korčulani trgovali čak sa Skadranima, obavljajući često uzajamne kreditne poslove (HAZd, Dragomanski spisi, Filca XLII, br. 11).

III/3. Venecija. Za razliku od drugih srednjodalmatinskih otoka, Korčula nije u glavni grad Republike izvozila velike količine vina. Štoviše, moglo bi se reći da je taj izvoz bio više nego minimalan. Naime, izvori bilježe samo u trećem desetljeću XVIII st. izvoz po stotinjak barila korčulanskog vina u Veneciju. Isto tako je bilo i s ribom i maslinovim uljem, koji su u drugoj polovini toga stoljeća bili usmjereni u Veneciju. Suhe smokve, med, vosak, tvrda smola, borova kora i još neka roba otpremeni su u Veneciju tek povremeno i u, reklo bi se, neznatnim količinama. Spomena su vrijedni slučajevi kada je u proljeće 1730. god. tamo odvezeno 16.000 libri smokava i 3.500 libri tvrde smole,<sup>147</sup> dok je sve ostalo gotovo beznačajno.

Važniji od svega bio je izvoz korčulanskog drveta (tressa) u Veneciju u svrhu loženja, ribarenja i brodogradnje. Ta je praksa postojala kroz čitavo

Tablica 15.

Godina	Drva pasa
1702.	1.610
1703.	1.600
1704.	4.405
1720.	1.547
1721.	3.055
1722.	4.630
1730.	4.370
1731.	2.960
1751.	7.965
1752.	3.125
1789.	5.520
1790.	8.430
1791.	5.610
1792.	9.985

stoljeće, kako to pokazuju sačuvani izvori.<sup>148</sup> Najviše su taj teret na odredište odvozili lošinjski i silpski brodari, koji su to činili bez ikakvih uobičajenih nameta, samo s dozvolom nadležnog magistrata u Veneciji (vidi tablicu 15).<sup>149</sup> Dakako, ta je djelatnost donosila brodarima velik profit i omogućavala visok standard.

Prema navedenim brojkama moglo bi se ustvrditi da je u drugoj polovini XVIII stoljeća u Veneciju s Korčule odlazilo drva više nego u prvoj, iako su upravo tada objavljivana ograničenja sječe šuma na srednjodalmatinskim otocima. Ako je izvoz korčulanskog drveta u tom pravcu rastao i poslije 1793. god., onda se može vjerovati da je na kraju stoljeća taj izvoz prelazio godišnje 10.000 pasa, a to je, čini se, tako velika količina da je za sobom mogla povlačiti i uništavanje korčulanskih šuma. Na drugoj strani to je značilo povećanje općih i brodograđevnih potreba Venecije u pogledu drveta.

<sup>147</sup> HAZd, Arhiv Korčule, kut. 346, sv. 606, 1.12, 24

<sup>148</sup> Isto, kut. 307, svež. 553, 1.28—39; svež. 943, 1.2—37; svež. 944, 1.6—79; kut. 346, sv. 606, 1.113—121; svež. 780, Licenze, 1.1—116; kut. 371, svež. 665, 1. 172—187

<sup>149</sup> Isto, kut. 356, svež. 620, 1.496—513

III/4. Mletačka Istra. Tadašnje područje Istre pod Venecijom nije bilo pogodno tržište za korčulanske proizvode, barem ne u onolikoj mjeri kako je bilo za bračku i hvarsko-višku robu.

Korčulansko je vino tamo odlazilo u malenim količinama, godišnje jedva nekoliko desetina do nekoliko stotina barila, ali ni to svake godine. U drugoj polovini XVIII stoljeća su u mletačku Istru izvožene male količine rakije i octa; treba spomenuti slučaj iz 1781. god. kada je odjednom izvezeno 120 barila tih artikala.<sup>150</sup> Zabilježen je čak jedan slučaj izvoza maslinova ulja, ali samo 10 barila, u jesen 1766. godine.<sup>151</sup>

U mletačku Istru odlazila je i stanovita količina soljene ribe, samo po nekoliko desetina barila godišnje. Jedino je 1785. god. izvezeno 41, a slijedeće 30 barila marinirane ribe, najviše što pokazuju izvori.<sup>152</sup> Povremeno je također u Istru s Korčule izvoženo nešto žita; godine 1773. odvezeno je 200 stara ječma, a dvije godine kasnije čak 1.730 stara kukuruza.<sup>153</sup> Međutim, tako velike količine viškova kukuruza Korčula nije mogla imati, nego se tu radilo o ulcinjskom, turskom žitu. Zato je i onih 80 stara kukuruza izvezenih još 1730. god. označeno izričito kao tranzit.<sup>154</sup> Prema tome jedina je veza te robe s Korčulom bila u tome što je išla preko njezinih brodara i trgovaca, što je također za Korčulu bilo od velikog pomorsko-trgovackog značenja.

III/5. Mletački Levant. Korčulani su, kao i njihovi susjedi, izvozili povremeno svoje vino na Krf i Kefaloniju, vjerojatno za potrebe tamošnje mletačke vojske. Međutim, tu se radilo o malim količinama vina, po nekoliko stotina barila godišnje, što je bilo mnogo manje nego što su tamo prodavali drugi srednjodalmatinski otoci. Samo je 1786. god. zabilježen nešto veći izvoz vina. Naime, tada su pored 520 barila vina izvezena i 22 barila octa.<sup>155</sup> Jednom je pak, 1774. godine, odjednom odvezeno čak 100 barila rakije;<sup>156</sup> po svoj prilici to nije bilo sve, ali se drugo ne može ustanoviti zbog izgubljenih odnosno nestalih izvora.

Sudeći pak prema raspoloživim izvorima, Korčulani su soljenu ribu na Levant izvozili jedino na samom početku XVIII stoljeća, od 1700. do 1704. god. Tih godina je tamo odlazilo od 146 do 859 raznih drvenih posuda konzervirane ribe.<sup>157</sup> Naime, samo je 27. VII 1700. god. odjednom poslano 535 posuda (= 1,725.000 komada) soljenih srdela. Nikada kasnije izvori ne govore o takvom izvozu, ali se može pretpostaviti da ga je ipak bilo. Nekompletnost izvora ne dopušta potvrdu takve pretpostavke.

<sup>150</sup> Isto, svež. 951, 1.59. — Nešto više je tamo vina izvezeno 1778. god., ali nisu poznati podaci (Isto, 1.22).

<sup>151</sup> Isto, kut. 387, svež. 722, 1.3—4

<sup>152</sup> Isto, svež. 951, 1.92

<sup>153</sup> Isto, svež. 950, 1.28, 58—59

<sup>154</sup> Isto, kut. 346, svež. 606, 1.26

<sup>155</sup> Isto, svež. 951, 1.13

<sup>156</sup> Isto, svež. 950, 1.44

<sup>157</sup> Isto, kut. 307, svež. 553, 1.8, 23—27, 33, 35, 37; svež. 943, 1.33—35

Tablica 16.

Godina	Vino barila	Soljena riba posuda
1700.	—	669
1701.	—	475
1702.	—	859
1703.	—	146
1704.	—	385
1721.	350	—
1730.	300	180
1774.	50	—
1786.	520	—

III/6. *Sottovento*. Kroz čitavo XVIII st. je iz Korčule u *Sottovento*, tj. područje od Barija do Ancone, izvožena svježa i soljena riba. Na povratku su korčulanski brodari dovozili žito, sol i drugo.

Tablica 17.

Godina	Soljena riba barila
1700.	671
1701.	978
1702.	962
1703.	1.918
1704.	1.526
1720.	60
1721.	125
1730.	50
1773.	5
1785.	21

Taj je izvoz bio najintenzivniji i količinski najznačajniji na samom početku XVIII stoljeća, ali za razliku od Levanta, ta praksa nije odmah prestala, nego je nastavljena sve do kraja tog stoljeća. U početku je, naime, taj izvoz dostizao preko 2.000 barila godišnje (vidi tablicu 17).<sup>158</sup> Poznijih godina je naglo opadao, ograničavajući se na nekoliko desetina barila godišnje, valjda zato što je tada mletačka vlada nastojala ribu, točnije sve viškove ribe iz Dalmacije, odvoziti u Veneciju za prehranu svog stanovništva. Tu se radilo najviše o domaćoj ribi (*pesse paesano*), koju su lovili domaći, korčulanski ribari, a manjim dijelom i o ribi koju su prethodno Korčulani nabavljali od ribara Dubrovačke Republike, svojih susjeda na poluotoku Pelješcu (*pesse foresto*).

Kako je rečeno ta je riba bila odvožena u gotovo sva mjesta na suprotnoj jadranskoj obali južno od Ancone, osim u mjesta gdje je to bilo zabranjeno (*«acquetato i luoghi proibiti»*). Kako ta mjesta nisu nikad imenovana, to se

<sup>158</sup> Isto, svež. 943, 1.3—19, 29—38

može pretpostaviti da se radilo o lukama Napuljskog kraljevstva gdje je do 1719. god. uopće bilo zabranjeno trgovati mletačkim podanicima, pa tako i onima iz Dalmacije.<sup>159</sup> Stvarno, takva je zabrana postojala nekako do toga vremena, ali je kasnije ukinuta.

#### IV.

#### PRODAJA BRODOVA

Premda postoji opsežna literatura o korčulanskim brodogradilištima u prošlosti, ipak nema podataka o samoj prodaji korčulanskih brodova, njihovoj vrsti, količini i drugim što je s tim u vezi.<sup>160</sup> Sačuvane dozvole prodaje-izvoza brodova u Korčuli u XVIII st. daju neke od tih podataka, pa ćemo ih zato ovdje iznijeti.

Praksa naručivanja odnosno prodaje brodova izrađenih u korčulanskim brodogradilištima postojala je kroz čitavo XVIII stoljeće. Na žalost, izvori samo rijetko navode porijeklo naručioca, pa će se stoga ovdje dati samo ukupan broj prodanih brodova, po vrstama. Ipak, iz nekih je podataka vidljivo da su brodove tada u Korčuli najviše naručivali Bokelji, a zatim brodari iz čitave mletačke Dalmacije, od Metkovića do Kvarnerskih otoka. No događalo se da su manje brodove u Korčuli kupovali brodari *Sottoventa*,<sup>161</sup> Dubrovačke Republike,<sup>162</sup> Venecije,<sup>163</sup> Hrvatskog primorja,<sup>164</sup> Istre,<sup>165</sup> i Trsta.<sup>166</sup> To je međutim uslijedilo tek u drugoj polovici XVIII stoljeća.

Početak toga stoljeća najviše su se gradile i prodavale bracerne, kada se njihov broj kretao između 70 i 100 jedinica godišnje.<sup>167</sup> Već u trećem desetljeću preotele su bracerama prvenstvo gaete, kojih se godišnje prodavalo 47—70; one taj primat čuvaju i kasnije stalnim povećavanjem izvezenog broja. Pored gaeta tada se prodaju mnogo i kopanji, zatim bateli i kaići, sasvim male brodice, koje su služile kao dodatak većima (vidi Prilog 1). Naručioci su naime često uz trabakule, fregadine, feluke i druge veće brodove tražili i izradu manjih brodica.

<sup>159</sup> Antonio di Vitorio, *Esportazioni pugliesi nella prima metà del XVIII secolo: le saccarie, Quaderni storici*, Ancona 1970, str. 173

<sup>160</sup> Vinko Ivančević, O korčulanskoj brodogradnji u 18. i 19. stoljeću, *Radovi IJAZU u Zadru*, sv. VI—VII, Zadar 1960, 453—463; C. Fisković, Stara korčulanska brodogradilišta, *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru*, knj. XX, Kotor 1972, 82—98; V. Foretić, Iz povijesti korčulanske brodogradnje, *Brodogradnja*, III/1952, br. 1—6

<sup>161</sup> *HAZd, Arhiv Korčule*, kut. 326, sv. 606, 1.12; Svež. 944, 1.71; svež. 950, 1.18, 32, 43, 46—47, 52

<sup>162</sup> Isto, svež. 950, 1.18

<sup>163</sup> Isto, kut. 326, sv. 606, 1.22; svež. 1.27—29

<sup>164</sup> Isto, svež. 950, 1.28—29, 39

<sup>165</sup> Isto, 1.19, 27, 45

<sup>166</sup> Isto, 1.31

<sup>167</sup> Isto, kut. 307, svež. 553, 1.14—38; svež. 943, 1.1—38; svež. 944, 1.20—82; kut. 426, 1.1—12

Pred kraj stoljeća su na Korčuli građeni brodovi bili nešto veći nego ranije. Tada su, naime, pjelezi bivali dugi 46, kerkje (cherchia) 52, a tartane do 54 stope.<sup>108</sup> Ta bi moglo značiti da su mletačke vlasti postale nešto popustljivije u pogledu prava građnje korčulanskih brodograditelja, koji su ranije mogli graditi brodove samo do veličine trabakula.

Da bi se brod mogao prodati odnosno predati naručiocu, bila je potrebna dozvola lokalne vlasti za porinuće u more (varrar, varar potere). Nije poznato da li je pri tome bilo kakvog ceremonijala, ali se to inače običavalo, te se može vjerovati da ni korčulansko brodogradilište nije tada bilo iznimka. Na žalost, sačuvane dozvole nikada ne pružaju podatke o cijenama prodanih brodova.

### C. ZAKLJUČAK

Poslije svega navedenoga može se nesumnjivo ustanoviti da je poljoprivredna proizvodnja srednjodalmatinskih otoka u XVIII st. za ono vrijeme bila prilično velika. To ne vrijedi za žitarice, kojih je dostajalo samo za nekoliko mjeseci, pa se manjak žita morao nadoknađivati u susjednim primorskim lukama ili turskoj Albaniji. Naročito velika proizvodnost srednjodalmatinskih otoka dolazila je do izražaja pri proizvodnji vina, rakije i octa, dok je poslije toga odmah dolazila proizvodnja suhih smokava. Maslinarstvo tamo još nije bilo uhvatilo većeg maha, što također vrijedi i za stočarstvo.

Ribarstvo je bilo važno zanimanje tamošnjeg življa, osobito stanovnika Hvara i Visa. Ulov ribe je samo manjim dijelom bio namijenjen prehrani stanovništva tih otoka, dok je sav višak svježje, soljene i konzervirane ribe bio namijenjen prodaji. Proizvodnju tih otoka uveliko je upotpunjavala brodogradnja u Korčuli i Milni. Dok je Milna gradila brodove isključivo za vlastite, otočne potrebe, dotle je Korčula svoje brodove najvećim dijelom prodavala mletačkim i stranim podanicima jadranskog područja.

Svi su srednjodalmatinski otoci raspolagali velikom količinom viškova vina, rakije, octa, smokava i višnje maraske. Isto tako je bilo i s konzerviranim ribom. Budući da su stanovnici tih otoka raspolagali priličnim brojem svojih brodova, to su sve viškove nudili na prodaju. To naročito vrijedi za vino i soljenu ribu. Sve je to prodavano u području Jadrana i na nekim Jonskim otocima. Tek je nešto hvarskog vina prodano Genovi i Nici. Ponekad su ti otoci godišnje znali izvoziti zajedno i do 80.000 barila vina, oko trećine svoje ukupne proizvodnje. Drugi poljoprivredni proizvodi izvozili su se u manjim količinama, s obzirom na samu proizvodnju.

Soljena riba se također mnogo izvozila, osobito s otoka Visa. Ta je roba najviše odlazila na suprotnu talijansku obalu (Sottovento) i otoke Krf i Kefaloniju. Korčulani su čak nabavljali soljenu ribu od peljeških ribara i onda je

---

<sup>108</sup> Isto, svež. 950, 1.61. — Godine 1779. tamo je napravljena i jedna nava od 55 stopa dužine, za jednog bokeljskog brodarka (HAZd, *Arhiv Korčule*, kut. 399. svež. 748, 1.16—20), što sigurno nije bio usamljen slučaj.

tamo prodavali. Bilo je godina kada je cjelokupni izvoz soljene ribe premašivao 1.500 barila, što je i te kako bilo značajno za trgovinu tih otoka, to više što je ta riba najvećim dijelom prodavana stranim podanicima, po dosta povoljnim cijenama.

Treći važniji artikal trgovine ovih otoka bilo je drvo, koje se prodavalo mletačkom dijelu jadranske istočne obale i u samom glavnom gradu. Samo je u Veneciju ponekad godišnje odlazilo preko 1.000 pasa korčulanskog drveta. Ako se tome pridoda drvo ostalih otoka i izvoz u drugim smjerovima, onda to predstavlja stvarno veliku količinu tog materijala, koji je donosio relativno malu korist ovdašnjem stanovništvu.

Prodajom brodova bavili su se jedino Korčulani, jer su oni gradili mnogo više nego što su bile njihove potrebe. Takva je trgovina bila vrlo unosna i korisna za korčulanske brodograditelje, jer se znalo godišnje prodati stotinjak malenih i nekoliko desetina većih plovnih jedinica, kako mletačkim tako i stranim podanicima.

Prodaja, odnosno izvoz ostalih proizvoda — rakije, octa, maslinova ulja, višnje maraske, meda, smole i drugo — nadopunjavali su prodaju glavne robe,<sup>169</sup> pa je to sve zajedno donosilo znatnu dobit i ekonomsku korist tamošnjem življu. Dakako, to je onda omogućavalo i bogatu nadgradnju tih otoka u XVIII stoljeću.

### Zusammenfassung

#### PRODUKTION UND AUSFUHRHANDEL DER MITTELDALMATINISCHEN INSELN IM 18. JAHRHUNDERT

Die landwirtschaftliche Produktion der mitteldalmatinischen Inseln war im 18. Jh. für jene Zeit ziemlich umfangreich. Das gilt aber nicht für das Getreide, das nur für einige Monate reichte, so dass der Mangel an Weizen in den benachbarten Häfen des Küstenlandes oder im türkischen Albanien behoben werden musste. Besonders stark kam die Produktivität der mitteldalmatinischen Inseln bei der Erzeugung von Wein, Schnaps und Weinessig zum Ausdruck, und danach kam gleich die Herstellung von gedörrten Feigen. Die Olivenzucht und -verarbeitung war dort noch nicht richtig in Schwung gekommen, und dasselbe gilt auch für die Viehzucht.

Die Fischerei gehörte zu den wichtigen Erwerbstätigkeiten der dortigen Einwohner, besonders derjenigen von Hvar und Vis. Was an Fischen gefangen wurde, war nur zum kleineren Teil für die Ernährung der Inselbewohner vorgesehen, während der ganze Überschuss an frischen, eingesalzenen und konservierten Fischen zum Verkauf bestimmt war. Die Produktion dieser Inseln wurde in reichem Masse durch den Schiffbau in Korčula und

---

<sup>169</sup> Taj je izvoz bio svakako još veći kada se uzme u obzir krijumčarenje maslinova ulja, ribe, drva i drugog tijekom čitavog toga stoljeća. Nije moguće odrediti ni približne količine te robe, ali se sigurno radilo o velikim količinama.

Milna ergänzt. Während man in Milna die Schiffe ausschliesslich für den eigenen, d. h. den Bedarf der Inselbewohner baute, wurden die in Korčula hergestellten grösstenteils an venezianische und andere fremde, im Adriagebiet ansässige Käufer verkauft.

Alle mitteldalmatinischen Inseln verfügten über grosse Überschussmengen von Wein, Schnaps, Weinessig, Feigen und Maraska-Sauerkirschen. Ebenso verhielt es sich auch mit konservierten Fischen. Da die Bewohner dieser Inseln eine ziemlich grosse Anzahl von eigenen Schiffen besaßen, boten sie alle diese Überschüsse zum Verkauf an. Das bezieht sich besonders auf Wein und eingesalzene Fische. Alle Erzeugnisse wurden im Adriagebiet und auf einigen Ionischen Inseln verkauft. Nur kleine Mengen des Hvarer Weines wurden in Genau und Nizza veräussert. Manchmal exportierten diese Inseln gemeinsam auch bis zu 80.000 Barrel Wein jährlich, ungefähr ein Drittel ihrer Gesamtproduktion. Die übrigen landwirtschaftlichen Erzeugnisse führte man in bezug auf ihre Produktion in etwas kleineren Mengen aus.

Auch eingesalzene Fische wurden viel exportiert, besonders von der Insel Vis. Dieser Artikel wurde meistens zur entgegengesetzten italienischen Küste (Sottovento) sowie auf die Inseln Korfu und Kefallinia gebracht. Die Korčulaner kauften sogar eingesalzene Fische von den Fischern der Halbinsel Pelješac, um sie dann weiterzuverkaufen. Es gab Jahre, in denen der Gesamtexport von eingesalzenen Fischen 1500 Barrel überstieg, was von nicht geringer Bedeutung für den Handel dieser Inseln war, desto mehr, weil diese Fische grösstenteils fremden Untertanen zu ziemlich günstigen Preisen verkauft wurden.

Der dritt wichtige Handelsartikel dieser Inseln war Holz, das im venezianischen Teil der adriatischen Ostküste und auch in der Hauptstadt selbst abgesetzt wurde. Nur nach Venedig wurden manchmal jährlich über 1000 »pasa« Holz aus Korčula gebracht. Fügen wir dem das Holz von den übrigen Inseln und die Ausfuhr in anderen Richtungen hinzu, dann bedeutet das in der Tat ein grosses Quantum dieses Materials, das den dortigen Einwohnern verhältnismässig wenig Gewinn einbrachte.

Mit dem Verkauf von Schiffen befassten sich nur die Bewohner Korčulas, denn sie bauten viel mehr Schiffe als dies ihren Erfordernissen entsprach. Diese Geschäfte waren für die Korčulaner Schiffbauer sehr einträglich und nützlich, da man nicht selten in einem einzigen Jahr etwa hundert kleine und mehrere Dutzend grössere Schiffeinheiten sowohl an venezianische als auch an fremde Untertanen verkaufte.

Der Verkauf, bzw. Export der übrigen Erzeugnisse — Schnaps, Essig, Olivenöl, Maraska-Sauerkirschen, Honig, Harz u. a. m. — ergänzten den Verkauf der Hauptartikel, so dass alles zusammengenommen den dortigen Einwohnern bedeutenden Gewinn und wirtschaftlichen Nutzen brachte. Und das ermöglichte dann selbstverständlich auch einen reichen Überbau dieser Inseln im 18. Jh.

Prilog I

IZVOZ BRODOVA IZ KORČULANSKIH BRODOGRADILIŠTA

Godina	V r s t e b r o d o v a													Ukupno				
	bracera	gaeta	kopani	batei	kaic	leut	barka	lumijera	trabakul	pljeg	lanca	tartana	fregadina		polaka	feluka	kerkja	grip
1701.	69	19		12		7	9					1					6	128
1702.	79	4		5			1						1				1	90
1703.	108	13					1					3	3					128
1704.	87	26	2	18		6				1		3	3	1				149
1720.	102	9		17	1	2	3					4	1					139
1721.	105	9	1	11		8	2					1	1					133
1722.	101	3	3	22		4						1			1			135
1729.																		
od 13. IV	2	70	4	22		2	5					8	3					119
1730.	28	70	3	13		1	5		1			19	3					143
1731.																		
od 26. VII	26	47	3	22		2						18	3					133
1763.																		
od 15. IV	2	63	13	6		1	5					4	2					98
1770.	3	65	12	5		1	3		3						1			105
1773.	3	92	20	2		5	2		2			1	1					137
1774.	1	32	22	2		3			2			2	1				1	79
1775.	18	62	36	4		5	3		2			5	3				1	159
1781.		50	35	32		1	4											141
1783.	1	57	34	32		2	2		2				2					162
1785.	6	80	48	54		6	7		4			5	9					233
1786.		23	15	18		1	1		1				2					72

## Prilog II

## IZVOZ NEKIH BRAČKIH PROIZVODA U XVIII STOLJEĆU

Godina	Vino	Rakija	Ocat	Maslinovo ulje	Soljena riba	Suhe smokve	Masline	Maraske	Kože
	b a r i l o				po- suda	libre	libre	libre	koma- da
1711/12.	10.727								
1725.	8.423	10				1.000			
1732.	10.196		250						
1733.	15.482	65	200						
1740.	17.227				8				
1741.	21.254								
1745.	11.611	28	106						
1746.	25.564	28	80		293	20.300			
1747.	23.907	10	85	11	380	16.000			
1767.	41.756	191	333	8	91		2.000		
1768.	29.435	173	242	14	82	2.000			
1769.	25.169	127	130	9	50	20.800	1.000		260
1770.	26.199	379	116		66		12.000		
1771.	27.247	170	20		15				
1772.	28.370	895	34		20	5.900			
1773.	28.949	614	65						150
1774.	26.142	207	10	27		1.800	7.000		
1778.	31.819	559	4			37.700	420		
1779.	35.190	561	146		20	35.200	kvarti		
1780.	28.748	269				96.500		15.000	165
1781.	30.915	226		3	18	29.100	329		700
1782.	19.739	158	30		49	5.100	15		150
1783.	17.578	140		9	155	16.700	6.500	8.000	
1784.	24.611	52			15	7.734	119.300	14.000	
1788.	36.951	276	647			7.700			
1789.	31.951	341	273			27.000	93.500	9.000	
1790.	44.319	209	115		102	1.700	70.600	15.300	
1791.	33.856	360	25		25	54.200	69.400	1.000	
1792.	29.184	73	45		26	25.000	35.300	11.000	300
1794.	23.990	135		46		19.000	55.000	16.000	150

Proizvodnja i izvoz srednjodalmatinskih otoka...

Prilog III

IZVOZ NEKIH PROIZVODA OTOKA HVARA I VISA...

Godina	Vino	Rakija	Ocat	Soljena riba		Vosak	Ruž. ulje	Rogači	Žito
	barila			kom.	bar.	libra	boce	libra	ml. star
1761. od 17. 3.	11.674	—	154	2,088.250	252			2.500	260
1762.	14.888	67	—	2,524.950	434	458			
1763. do 25. 4.	5.761		20						
1791. od 25. 10.	10.611	467	15	373.400	86				469
1792.	28.392	120	119	2,948.900	80	90	80		
1793. do 1. 10.	22.594	178	185	1,588.430		51		6.000	60

... i KORČULE

Godina	Vino	Rakija	Ocat	Soljena riba	Drvo	Maslinovo ulje	Smola	Kože	Vosak
	barila				paša	bar.	libra	kom.	lib.
1701.	1.518			2.771	715				
1702.	1.195			1.785	1.748				
1703.	368			2.133	2.785	25			
1704.	2.136			1.900	5.287				
1720.	4.518			60	2.407			13	
1721.	3.322			127	3.950	2		100	300
1722.	3.959		10	14	5.768			55	
1730.	5.670			46	5.360	20			
1731.	7.320				3.786				
1763.	1.389	17	25	5	511	14	3.500		90
1773.	2.034		50	29	212		40.000		
1774.	3.210	100		12	110				
1775.	3.960	56			55				
1779.	3.954	182	32		155		6.000		140
1781.	6.830	163	120		91				
1785.	10.139	69	200	62	140				
1786.	2.380	40	22		69				

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY  
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

# RADOVI

9

ZAGREB

1976

Radovi 9

Izdavač

Sveučilište u Zagrebu  
Centar za povijesne znanosti  
OOUR Institut za hrvatsku povijest  
Zagreb, Ul. Đure Salaja 3

Za izdavača

Prof. dr Igor Karaman

Prijevod

Dr Blanka Jakić (njemački)  
Smiljka Malinar (talijanski)

Lektor i korektor

Branko Erdeljac

Lektor

Čedo Čuković (str. 215—317)

